

Bør bruk og besittelse av narkotika være straffbart eller ikke?

En drøftelse av Straffelovkommisjonens forslag (NOU 2002:4)

Kandidatnr: 355

Veileder: Hedda Giertsen

Leveringsfrist: 25. november 2004

Til sammen 17 996 ord

17.11.2004

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	PROBLEMSTILLING	1
1.2	BAKGRUNN FOR VALG AV PROBLEMSTILLING	1
1.3	OPPGAVENS OPPBYGNING	2
<u>2</u>	<u>BEGREPET NARKOTIKA</u>	<u>3</u>
<u>3</u>	<u>OMFANGET AV KONTROLL OG BRUK</u>	<u>5</u>
3.1	PROBLEMSTILLING	5
3.2	KONTROLLENS OMFANG: FAKTISK AVKRIMINALISERING?	5
3.3	BRUKENS OMFANG	10
<u>4</u>	<u>VIL KONTROLLEN BESTÅ SELV OM NARKOTIKABRUK AVKRIMINALISERES?</u>	<u>13</u>
<u>5</u>	<u>BAKGRUNNEN FOR KRIMINALISERINGEN</u>	<u>15</u>
5.1	PROBLEMSTILLING	15
5.2	VAR DEN HISTORISKE BAKGRUNNEN FOR KRIMINALISERINGEN PREGET AV RASJONELLE ARGUMENTER ELLER FØLELSER OG MORAL?	15
5.3	EN SAMMENLIGNING AV STRAFFELOVRÅDETS (1967) OG STRAFFELOVKOMMISSJONENS (2002) ARGUMENTASJON	17
5.4	BAKGRUNNEN FOR DAGENS KRIMINALISERING: EN NY TANKE	19
<u>6</u>	<u>GRUNNLAGET FOR Å KRIMINALISERE: STRAFFVERDIGHET</u>	<u>21</u>
6.1	KRAV OM STRAFFVERDIGHET	21
6.1.1	DET OBJEKTIVE: SKADEFØLGEPRINSIPPET	21
6.1.2	DET SUBJEKTIVE: KRAV OM BEBREIDELSE	25
6.1.3	DEN VERDIMESSIGE DOMMEN	26

<u>7</u>	<u>BEGRUNNELSER FOR STRAFF</u>	<u>27</u>
7.1	PROBLEMSTILLING	27
7.2	DEN ABSOLUTE STRAFFETEORIEN	27
7.2.1	KRIMINALISERING SOM FØLGE AV FØLELSER OG MORAL	28
7.2.2	KONSEKVENSER AV AT FØLELSER OG MORAL KOMMER INN VED SPØRSMÅLET OM HVA SOM SKAL KRIMINALISERES	29
7.3	DEN RELATIVE STRAFFETEORIEN	31
7.3.1	INDIVIDUALPREVENSJON	31
7.3.1.1	Ungdom i startfasen	31
7.3.1.2	Slitne brukere	32
7.3.2	ALLMENNPREVENSJON	33
7.3.2.1	Overfor ungdom	34
7.3.2.2	Allmennprevensjon og slitne brukere: Det etiske dilemma	36
7.4	ER STRAFF BEGRUNNET MED ØNSKET OM Å KONTROLLERE BRUKERGRUPPEN?	38
<u>8</u>	<u>ER STRAFF FOR NARKOTIKABRUK HENSIKTSMESSIG?</u>	<u>40</u>
8.1	PROBLEMSTILLING	40
8.2	ÅRSAKER TIL BRUK AV NARKOTIKA	40
8.2.1	ÅRSAKER TIL AT UNGDOM PRØVER NARKOTIKA: SMITTEEFFEKT?	40
8.2.2	GRUNNER TIL AT NOEN FORTSETTER: SELEKSJONEN	42
8.3	ER STRAFF EGNET TIL Å FORHINDRE NARKOTIKABRUK?	43
<u>9</u>	<u>STRAFFENS LATENTE FUNKSJONER</u>	<u>45</u>
9.1	RENOVASJONSFUNKSJON	45
9.2	AVLEDNINGSFUNKSJON	47
9.3	HANDLINGSFUNKSJON	49
9.4	HOVEDSPØRSMÅLET	50
<u>10</u>	<u>STRAFFENS NEGATIVE KONSEKVENSER</u>	<u>51</u>
10.1	KONTROLLSKADER FOR BRUKERNE	51
10.1.1	UNGDOM I STARTFASEN	51
10.1.2	TUNGE MISBRUKERE	52
10.2	KONTROLLUTGIFTER/SKADER FOR SAMFUNNET	59

<u>11</u>	<u>OPPSUMMERING OG KONKLUSJON</u>	<u>61</u>
11.1	OPPSUMMERING	61
11.2	KONKLUSJON	61
<u>12</u>	<u>REFERANSER</u>	<u>62</u>

1 Innledning

1.1 Problemstilling

Problemstillingen er om bruk og besittelse av narkotika bør være straffbart eller ikke.

1.2 Bakgrunn for valg av problemstilling

Når det gjelder narkotika, foreslår Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4) tre endringer. Narkotikalovbrudd skal ikke lenger kategoriseres som "*Almenfarlige Forbrydelser*".¹ Straffelovkommisjonen foreslår å henføre narkotikaforbrytelser under betegnelsen "*Vern av helse og miljø*" (s.329). Det andre forslaget innebærer senking av strafferammen fra 21 til 10 års fengsel for grove narkotikaforbrytelser (s.337).² Det tredje forslaget er det uenighet om. **Flertallet** i Straffelovkommisjonen, medlemmene Coward, Hauge og Sulland går inn for å avkriminalisere bruk av narkotika, herunder anskaffelse og besittelse til eget bruk (s.80-81 og 330-331).³ **Mindretallet**, lederen Høgetveit og medlemmet Fossgard, vil videreføre dagens ordning (s.81 og 331).⁴

Annen befatning med narkotika vil fortsatt være straffbart, jf. straffeloven § 162. Det gjelder innførsel, produksjon, oppbevaring og salg. Grensen for det straffbare vil gå mellom anskaffelse og besittelse til eget bruk og oppbevaring. Utformingen av loven vil bli avgjørende for hvor skillet går. Generelt kan det sies at oppbevaring dreier seg om kvantum av en viss størrelse, som man antar kan bli videresolgt. Besittelse er mindre kvantum, ment for eget bruk (brukerdoser).

¹ "*Almenfarlige Forbrydelser*" er overskriften til kapittel 14 i straffeloven (Almindelig borgerlig Straffelov av 22. mai 1902 nr.10).

² Straffeloven § 162 tredje ledd.

³ Forslaget innebærer opphevelse av legemiddeloven (Lov om legemidler av 4. desember 1992 nr.132) § 24 første ledd første handlingsalternativ, jf. § 31 andre ledd, om bruk og besittelse av narkotika. Det vil også bety en viss innsnevring i forhold til § 162 i straffeloven. Erverv og besittelse til eget bruk vil ikke lenger rammes (NOU 2002:4 s.331).

⁴ Justisdepartementet har inntatt samme standpunkt som **mindretallet**. Departementet bygger også på samme argumentasjon (Ot.prp. nr.90 (2003-2004) s.91).

Formålet med denne oppgaven er å drøfte **flertallets** og **mindretallets** standpunkt når det gjelder kriminalisering av bruk og besittelse av narkotika (heretter omtalt som bruk). De konkrete uttalelsene om straff for bruk vil først og fremst være gjenstand for drøftelse, selv om noen av Straffelovkommisjonenes generelle uttalelser om kriminalisering berøres.

1.3 Oppgavens oppbygning

Først bygges en plattform for drøftelsen. Begrepet narkotika kartlegges (pkt.2). I tillegg blir det gitt en oversikt over kontrollens og brukens omfang (pkt.3). Det blir redegjort for spørsmålet om kontrollen vil bestå hvis narkotikabruk legaliseres (pkt.4). Bakgrunnen for kriminaliseringen blir også nevnt (pkt.5).

Drøftelsen består av fem deler:

- 1) Først drøftes **grunnlaget** for å kriminalisere narkotikabruk (pkt.6). Er bruk av narkotika så straffverdig at det bør reageres med straff?
- 2) Det må også undersøkes om **straffens begrunnelser** gjør seg gjeldende når det straffes for narkotikabruk (pkt.7).
- 3) Et viktig spørsmål er om straff for narkotikabruk er **hensiktsmessig** (pkt.8).
- 4) Det må også spørres om straffen har **latente funksjoner** (pkt.9).
- 5) Mot slutten av oppgaven drøftes det om straff for narkotikabruk har **negative konsekvenser** (pkt.10).

Oppsummering og konklusjon kommer i pkt.11.

2 Begrepet narkotika

Narkotika er et juridisk begrep. Narkotikaforskriften, gitt i medhold av legemiddeloven § 22, fastslår hva som er narkotika. Forskriften viser til narkotikalistene. Narkotikalistene fastsettes av helsedirektøren på bakgrunn av reglene i Den alminnelige narkotikakonvensjonen⁵ og Konvensjonen om psykotrope stoffer⁶ (Slettan og Øie 2001 s.296). Dermed ser vi at narkotikabegrepet i realiteten ikke fastsettes av norske myndigheter (Bergersen Lind 1974 er inne på dette tema).

Narkotika er de stoffene som blir oppført på en liste. Selve ordet "narkotika" gir ikke særlig veiledning. Narkotika betyr å "*gjøre inaktiv, eller gjøre nummen*" (Christie og Bruun 2003 s.60). Begrepet narkotika omfatter imidlertid også stoffer med andre virkninger, enkelte stoffer er for eksempel oppkvikkende.

Christie og Bruun (2003 s.61) påpeker at stoffer, uavhengig av om de defineres som narkotika eller ikke, kan ha tre virkninger. Det første er beroligende eller bedøvende midler. Typeeksemplet er opium, herunder morfin og heroin. Sovemidler og alkohol hører også under denne kategorien. Det andre er oppkvikkende stoffer. Eksempler er amfetamin, kokain, kaffe og te. Nikotin står i en mellomstilling. Stoffet kan berolige, men kvikker også opp. Den tredje gruppen er bevissthetsutvidende eller hallusinasjonsskapende stoffer. Typeeksemplet er LSD, men også cannabis (marihuana og hasj).

Christie og Bruun påberoper at narkotika heller ikke kan skilles fra andre stoffer ut fra virkningsgraden. Alkohol og legemidler kan ha sterk virkning, mens cannabis kan ha svak virkning. Legale stoffer har samme virkninger som narkotika. Det gjelder blant annet alkohol, legemidler, kaffe og te. Narkotika består ikke av stoffer med felles virkninger som kan skilles fra andre stoffer. Narkotika er blitt en fellesbetegnelse for en rekke stoffer med ulike virkninger. Narkotika er ikke et naturgitt begrep. "*Narkotika*

⁵ 30. mars 1961.

⁶ 21. februar 1971.

finnes ikke” (s.62). Hva som er narkotika avhenger av hvilke stoffer som kategoriseres som narkotika. Rettere sagt hvilke stoffer som anses uønsket. Alminnelige bruksvarer; alkohol, nikotin, sniffestoffer og legemidler er varer som allmennheten godtar, anser for nyttige. Stoffer allmennheten synes er unyttige, får betegnelsen narkotika.

3 Omfanget av kontroll og bruk

3.1 Problemstilling

Før vi går løs på drøftelsen er det naturlig å undersøke omfanget av det som skal drøftes. Spørsmålet er om vi står overfor et lite utbredt fenomen; et problem som ikke har stor praktisk betydning. Eller er det slik at vi står overfor et omfattende fenomen; noe som er utbredt.

3.2 Kontrollens omfang: Faktisk avkriminalisering?

Flertallet i Straffelovkommisjonen (NOU:2002:4 s.331) uttaler:

”I dag anvendes straffesanksjoner noe mindre enn før i saker som utelukkende gjelder bruk av narkotika eller besittelse av små kvanta til eget bruk. I de tilfellene hvor vedkommende straffes, er straffen ofte bare betinget fengsel eller bot”.

Justisministeren har instruert politiet om at de ikke skal *”løpe etter slitne brukere for å straffe dem”*.⁷

Dette kan gi inntrykk av at kontrollen er mindre omfattende enn før.

Kontrollens omfang kan for det første belyses i form av anmeldte lovbrudd. Oversikten over anmeldte lovbrudd gir god illustrasjon over kontrollens omfang ved bruk og besittelse av narkotika, siden det først og fremst er politiet som oppdager lovbruddene.

Tabell 1. Lovbrudd – Anmeldt – etter type lovbrudd, i dette tilfellet bruk og besittelse. For årene 1991 – 1995 – 2000 – 2001 – 2002.

År	1991	1995	2000	2001	2002
Bruk	4653	8811	13767	15503	13951
Besittelse	119	1380	9734	10996	11399
Totalt	4772	10191	23501	26499	25350

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

⁷ Aftenposten 17. januar 2003: ”Regjeringen instruerer politiet: Ligg unna narkomane”.

Tallene viser politiets prioriteringer, i hvor stor grad politiet griper fatt i de som bruker og besitter narkotika. Selv om det må tas forbehold om registreringstekniske forhold, viser tallene en voldsom økning av kontrollen på 1990-tallet. I 1991 ble det anmeldt 4772 tilfeller av bruk og besittelse. Mens kontrollen i 2002 var utvidet til 25350. Det er få andre lovbrudd som kan vise til en tilsvarende økning. På bakgrunn av disse tallene er det vanskelig å forstå hvordan **flertallet** kan hevde at kontrollen er mindre omfattende enn før. Utsagnet kom i 2002. Tallene **flertallet** hadde å bygge på, måtte i så fall stamme fra 2001. Da kontrollen var som størst. En mulig tolkning er at **flertallet** mener at kontrollen er mindre sett i forhold til den faktiske forekomsten av bruk og besittelse.

Tallene angir ikke det faktiske omfanget av bruk og besittelse, bortsett fra at det forekommer i et visst omfang. Det er sannsynligvis store mørketall. Det er intet offer som melder ifra, og samtlige aktører, både brukere og omsettere, er interessert i å holde forholdet hemmelig for politiet (Bergersen Lind 1974).

Rundt 17. januar 2003 kom instruksen fra justisministeren.⁸ Spørsmålet er om den har innvirket på kontrollens omfang. Tabell 2 viser den seneste utviklingen.

Tabell 2. Anmeldte saker første halvår 2000 til 2004.

1.halvår	2000	2001	2002	2003	2004	03-04 Diff %	00-04 Diff %
Bruk	6137	7285	7338	6040	5303	-12,2	-13,6
Besittelse	4293	4987	5901	4788	4177	-12,8	-2,7

Kilde: Politidirektoratet 2004.

Tallene viser at kontrollen var størst i 2002. Fra 2002 til 2004 har det vært en jevn nedgang. Politiet understreker at de har begynt å prioritere mer alvorlige narkotikaforbrytelser (Politidirektoratet 2004). Det kan ikke utelukkes at justisministerens instruks har hatt sin effekt. På den annen side er kontrollen fortsatt omfattende. I første halvår 2004 ble det anmeldt 9480 tilfeller av bruk og besittelse.

Instruksen fra justisministeren betyr ikke nødvendigvis at slitne brukere ikke blir straffet. Verktøyet for å straffe er der fremdeles. Etter Plata-aksjonens oppstart (i

⁸ Se fotnote 7.

perioden 7. juni til 14. oktober) har politiet bøtelagt narkomane i nedre del av Karl Johan for ca. en million kroner (Politiets statistikk 2004).⁹ Det ble foretatt 648 pågripelser for besittelse og omsetning. Av disse ble 218 bøtelagt for besittelse. 73 ble bøtelagt etter løsgjengerloven § 17. Karin Brekke, sosialarbeider i oppsøkende tjeneste, forteller at bøtelegging foregår i mye større grad enn før.¹⁰

Det er ikke bare formell straff som skaper problemer for brukerne. Selv om formell straff ikke alltid ilegges, ligger tvangsmidlene der, siden bruken er straffbar. I tillegg til straffen kommer ransaker, bortvisninger osv. I den nevnte periode, fra 7. juni til 14. oktober, ble det foretatt 2200 bortvisninger.¹¹ 66 fikk bøter for ikke å ha etterkommet pålegg om bortvisning.

Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at oppklaringsprosenten i 2001 var på 95 prosent for bruk og 89 prosent for besittelse.¹² Den høye oppklaringsprosenten skyldes at saken er oppklart på det tidspunkt politiet oppdager bruken eller besittelsen (Olaussen 2004).¹³

Kontrollens omfang kan også belyses ved å undersøke ilagte reaksjoner. Kanskje **flertallet** har rett på dette punktet, at reaksjonene er færre og mildere? I den forbindelse kan man for det første se på antall reaksjoner.

Tabell 3. Antallet straffereaksjoner for bruk og besittelse, årene 1999 til 2003.

Årstall	1999	2000	2001	2002	2003
Bruk	2051	2442	4407	3334	2941
Besittelse	1463	1445	2889	2723	2921
Totalt	3514	3887	7296	6057	5862

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

⁹ Tallene er beregnet av Dagsavisen på grunnlag av politiets statistikk 2004. Dagsavisen 17. oktober 2004: "1 million i bøter til narkomane".

¹⁰ Kveldsseminar 30. september 2004: "Livet på gata". Arrangert av Institutt for kriminologi og rettssosiologi.

¹¹ Oslopolitiet mener at politiloven (Lov om politi av 4. august 1995 nr.53) § 7 første ledd nr.3 gir hjemmel for å bortvise narkomane siden bortvisning er med på "å avverge eller stanse lovbrudd"; bruk og besittelse av narkotika. Jussprofessor Henry John Mæland mener at § 7 ikke gir hjemmel for å bortvise narkomane fra gata på denne måten. <http://pub.tv2.no/TV2/nyhetene/article299525.ece> (lesedato 15.11.04):"- Plata-aksjonen var ulovlig".

¹² http://www.ssb.no/emner/03/05/a/krim_tab/tab/tab-2002-09-03-11.html (Lesedato 26.10.04)

¹³ Olaussen s.454 kaller dette "kontrollavdekket kriminalitet".

Tallene viser at politi og påtalemyndighet ilegger reaksjoner i stor skala for bruk og besittelse. I 2003 ble det ilagt 5862 reaksjoner. Selv om det ikke telles antall personer som ilegges reaksjoner, sier det noe om omfanget, når antall reaksjoner tilsvarer befolkningen i en norsk småby, for eksempel Tvedestrand. Vi ser at antall reaksjoner har gått noe ned fra 2001, fra et historisk høyt nivå; 7296 tilfeller.

I 2003 utgjorde reaksjonene for bruk og besittelse 48,1 prosent av samtlige reaksjoner for narkotikaforbrytelser.¹⁴

En mulig fortolkning er at **flertallets** utsagn retter seg mot reaksjonenes art.

Tabell 4. Ulike straffereaksjoner for bruk og besittelse i 2000 og 2003.

Årstall	Bruk		Besittelse		Totalt	
	2000	2003	2000	2003	2000	2003
Betinget påtaleunndlatelse	6	2	2	7	8	9
Samfunnsstraff	1	5	-	5	1	10
Forelegg	2244	2595	1371	2759	3615	5354
Bot ved dom	77	89	38	69	115	158
Betinget fengsel	19	12	8	10	27	22
Betinget fengsel og bot	46	111	11	38	57	149
Ubetinget fengsel	41	123	9	32	50	155
Ubetinget og betinget fengsel	8	4	6	1	14	5

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

I 2000 ble ubetinget fengsel ilagt i 50 tilfeller. I 2003 var tallet økt til 155. Det er en tredobling i antall dommer med ubetinget fengselsstraff. Antall forelegg, bøter ved dom og betinget fengsel og bot økte også fra 2000 til 2003. Tallene indikerer at kontrollen øker.

Bruk av tvangsmidler er juridisk sett ikke straff. Årsaken er at tvangsmidlene ikke benyttes for å straffe, men for å etterforske saken (Hov 1999). For mennesker kan varetektsfengsling være minst like inngripende som formell straff. Det vil også oppfattes som straff. Tall fra Statistisk sentralbyrå viser antall nyinnsettelse i varetekt

¹⁴ Av 12184 reaksjoner for narkotikaforbrytelser, utgjorde bruk og besittelse 5862 (Tabell 27: Straffereaksjoner etter type hovedlovbrudd 1999 – 2003: http://www.ssb.no/emner/03/05/a_krim_tab/tab/tab-2004-08-23-27.html (Lesedato 20.10.04)).

som følge av bruk og besittelse.¹⁵ I 2001 var det totalt 104 tilfeller, 44 for bruk og 60 for besittelse. Også på dette området benyttes kontroll i stor utstrekning overfor narkomane.

Det kan konkluderes med at kontrollen er omfattende. Antall anmeldelser og reaksjoner har en liten nedgang fra 2001 til 2003, fra et historisk høymål.¹⁶ Likevel ble det ilagt flere reaksjoner i 2003 enn i 2000.¹⁷ Ser man på reaksjonenes art, har fengsel blitt vesentlig mer utbredt de siste to årene.¹⁸ Dette indikerer at instruksene fra justisministeren har begrenset virkning.

Spørsmålet er hvordan **flertallets** utsagn skal tolkes på bakgrunn av de tall som er presentert ovenfor. Selv om flere dømmes til fengselsstraff kan **flertallets** utsagn være korrekt. De som dømmes for narkotikabruk blir ofte dømt for andre forhold i samme sak, for eksempel tyveri (Christie og Bruun 2003 s.225). Det kan være at saker som *”utelukkende gjelder bruk av narkotika eller besittelse av små kvanta til eget bruk”* (**flertallets** utsagn) ikke møtes med straffesanksjoner i så stor grad som før, men med at politiet gir advarsler.

En mulig tolkning er at **flertallet** med sitt utsagn prøver å fremheve at legemiddeloven § 24 ikke har så stor praktisk betydning.¹⁹ Argumentasjonen går ut på at bestemmelsen like godt kan oppheves siden den håndheves i mindre grad enn før; en de facto avkriminalisering bør formaliseres ved opphevelse av loven. Andre kan møte en slik argumentasjon med at det ikke er behov for opphevelse, siden loven håndheves i mindre grad enn før. Man får både i *”pose og sekk”* hvis brukerne slipper å bli straffet, samtidig som myndighetene får markert sitt syn overfor befolkningen (Christie og Bruun 2003 s.205).

Min oppfatning er at en slik argumentasjon ikke har så mye for seg.²⁰ Tallene som er presentert ovenfor viser nemlig at kontrollen er omfattende. Tallmaterialet gir rom for to

¹⁵ Tabell 51. Nyinnsettelse i varetekt, etter personens kjønn og alder, og type hovedlovbrudd. 2001: http://www.ssb.no/emner/03/05/a_krim_tab/tab/tab-2003-01-13-51.html (Lesedato 20.10.04).

¹⁶ Se tabell 2 og 3.

¹⁷ Se tabell 3.

¹⁸ Se tabell 4.

¹⁹ § 24 første ledd første handlingsalternativ: *”Det er forbudt uten lovlig adkomst å være i besittelse av eller å bruke narkotika.”*

²⁰ Argumentasjonen har en tilsløringseffekt. Det gis inntrykk av at kontrollen ikke er så stor.

synspunkter. De som er mot legalisering, ser kanskje kontrollen som et nødvendig element. Mens de som er for legalisering, som ønsker mindre kontroll, bør benytte den omfattende kontrollen som et argument for legalisering.

3.3 Brukens omfang

Det er ikke praktisk mulig å måle det faktiske omfanget av bruk og besittelse.

Likevel har vi visse kilder som kan gi en viss antydning. Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) foretar årlige undersøkelser av ungdommers rusvaner. Slike undersøkelser har visse feilmarginer. I 2002 var svarprosenten på bare 50 prosent (*Narkotikasituasjonen i Norge 2002*).²¹ Viktige grupper kan falle utenfor, kanskje de mest belastede. Det er også fare for feiltolkning av spørsmålene. Iallfall for at ungdom svarer usant eller useriøst. Siden undersøkelsen foretas hvert år, vil de samme feilmarginene gå igjen, slik at undersøkelsene kan gi en viss pekepinn på utviklingen (Hedda Giertsen, forelesning september 2004).

Ungdommens selvrapportering indikerer at cannabis er det mest utbredte stoffet blant ungdom, mens sprøytebruk er langt mindre utbredt (*Rusmidler i Norge: Statistikk 02*).

Tabell 5 viser to ytterpunkter: Prosent av ungdom i Norge i alderen 15 til 20 år som oppgir at de noen gang har brukt cannabis og tatt stoff med sprøyte. For å vise utviklingen er tallene hentet fra årene 1990 – 1995 – 2000 – 2002.

Årstall	1990	1995	2000	2002
Cannabis	8,0	9,9	18,8	14,8
Tatt stoff med sprøyte	0,3	0,4	1,6	0,7

Kilde: Rusmidler i Norge: *Statistikk 02*.

Tabell 5 viser at over dobbelt så mange ungdommer oppgir å ha brukt cannabis i 2000 som i 1990. Samtidig var det en nedgang i selvrapportert bruk fra 2000 til 2002.

Langt færre oppgir å ha tatt stoff med sprøyte. Ungdom som bruker sprøyte har overskredet en del grenser. Tallene viser for øvrig den samme utvikling som ved cannabis. Når det gjelder Oslo, oppgir 0,6 prosent at de har brukt sprøyte, 0,1 prosent lavere enn landsgjennomsnittet. Mens 27,1 prosent oppgir at de har prøvd cannabis (*Rusmidler i Norge: Statistikk 02*). På den bakgrunn er det kanskje mulig å trekke en

²¹ Svarprosenten var tidligere på ca.70 prosent.

slutning. Selv om flere ungdom i alderen 15 til 20 år brukte cannabis i Oslo, så var det ikke flere som brukte sprøyte. Oppfatningen om at bruk av cannabis fører til sprøytemisbruk må kanskje revurderes (Christie og Bruun 2003).

Det foreligger også tall som antyder hvor mange sprøytemisbrukere det er i Norge.

Tabell 6 gir et overslag over antall sprøytemisbrukere på landsbasis beregnet med utgangspunkt i registre over antall narkotikadødsfall.

Årstall	1989	1999	2001	2002
Antall sprøytemisbrukere	Fra 4 - 5000	Fra 9 - 12000	Fra 10500 - 14000	Fra 11 - 15000

Kilde: *Narkotikasituasjonen i Norge 2003* (s.20).

Tabellen indikerer en voldsom økning i antall sprøytemisbrukere. Faktisk så stor økning at Norge har flest heroinmisbrukere i Norden per 100 000 innbyggere mellom 15 og 54 år (Christie og Bruun 2003 s.218).

En indikator på narkotikaproblemet omfang er overdosedødsfallene, tap av menneskeliv.

Tabell 7 viser registrerte overdosedødsfall per år i Oslo og i Norge totalt.

Årstall	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Oslo	134	102	132	115	79	53
Norge	270	220	327	338	210	172

Kilde: Rusmiddeletaten.

Det toppet seg i 2000 og 2001. Norge lå på toppen av overdosestatistikken i Europa. Tall for 2000 gjengitt i Christie og Bruun (2003 s.221) viser også at Norge hadde flere registrerte overdosedødsfall enn Nederland og Frankrike. Norge med 4,5 millioner innbyggere hadde 327 registre døde dødsfall, mens Frankrike med 60 millioner innbyggere hadde 120. I de to siste årene har antall dødsfall gått nedover. Foreløpige tall for 2004 viser derimot en økning for Oslo.²²

I pkt.3.2 så vi at kontrollen økte formidabelt på 1990-tallet. I dette punktet har vi sett at stadig flere ungdom oppga å ha brukt stoff mot slutten av 1990-tallet. Problemene har

²² Per 10.11.04 var det registrert 65 overdosedødsfall i Oslo (Rusmiddeletaten).

også økt, flere sprøytenarkomane og flere dødsfall. På den bakgrunn kan det trekkes en slutning. Økt kontroll har ikke greid å forhindre de problemer som faktisk er der.

Tallene kan gi grunnlag for ulike synspunkter som skal drøftes videre. Et synspunkt er at problemene ville vært enda større hvis det ikke var for stadig økende kontroll. Noen vil kanskje hevde at rekrutteringen hadde blitt større, at flere nye brukere hadde kommet til. Det andre synspunktet er at kontrollen ikke har betydning; antall brukere ville uansett vært det samme. Det tredje synspunktet er at kontrollen gjør problemene større for slitne brukere. For eksempel at kontrollen medfører overdosedødsfall.

4 Vil kontrollen bestå selv om narkotikabruk avkriminaliseres?

Om kontrollen vil bestå eller ikke, hvis narkotikabruk legaliseres, kan ha betydning for spørsmålet om narkotikabruk bør legaliseres. Hvis det er slik at myndighetene mister alle kontrollmidler overfor narkotikabrukere, kan det være et argument mot avkriminalisering, siden det er viktig å ha en viss kontroll. Er det slik at kontrollen fortsatt vil bestå, kan det derimot være et argument for avkriminalisering. Da vil samfunnet være godt nok beskyttet selv om bruk legaliseres.

Siden annen befatning med narkotika enn bruk vil forbli straffbart, legger **flertallet** i Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4 s.331) til grunn at politiet fremdeles vil *"ha vide fullmakter på dette området"*. Bødal (1982) viste at ni av ti omsettere var brukere. Selv om undersøkelsen er 22 år gammel, er det nok fortsatt slik at brukere omsetter små mengder med stoff, som de vil bli straffet for, uavhengig av om bruk er straffbart eller ikke. Selv om bruk legaliseres, vil brukere fortsatt bli straffet for omsetning.

Uten at **flertallet** nevner det, er det grunn til å understreke at følgekriminalitet fortsatt vil være straffbart. Det er ikke nødvendig å straffebelegge narkotikabruk selv om det medfører følgekriminalitet, siden det er egne straffebud som tar seg av dette. Et eksempel er straffeloven § 257 som retter seg mot tyveri.

I følge straffeloven § 40 første ledd siste setning skal det ses bort fra *"beruselsen"* når spørsmålet om skyld bedømmes.²³ Personen blir bedømt etter hva vedkommende hadde forstått i edru tilstand. Skylden fingeres (Andenæs 1997). Når det gjelder spørsmålet om tilregnelighet følger det samme av § 45. Bevisstløshet som følge av selvforskyldt rus utelukker ikke straff. En beruset person straffes selv om vedkommende ikke kan bebreides for handlingen. Straffen forankres i at personen kan bebreides for rusinntaket. Andenæs (1996) påpeker at dette er urimelig. Regelen har sannsynligvis sin bakgrunn i avholdsbevegelsens kamp mot alkohol. Poenget i denne sammenheng er at

²³ Hvis rusen er selvforskyldt, noe den nesten alltid er.

myndighetene fortsatt vil ha omfattende muligheter til å kontrollere og straffe brukere for alle slags straffbare handlinger det er mulig å begå.

Andenæs (1996) viser til at politiet ikke sto hjelpeløse overfor alkoholikerne selv om løsgjengerloven §§ 16 og 18 ble opphevet.²⁴ Det er fortsatt egne straffebud som retter seg mot berusede personer som skader eller plager andre.²⁵ Kjøring i beruset tilstand er også ulovlig. Berusede personer som ikke klarer å ta vare på seg selv kan settes i drukkenskapsarrest (ikke straff).²⁶ Dessuten har vi tvangsmidler i Lov om sosiale tjenester av 13. desember 1991 nr.81 kapittel 6 og Lov om barneverntjenester av 17. juli 1992 nr.100 § 4-24. Det samme gjør seg gjeldende hvis narkotikabruk legaliseres.

Selv om bruk legaliseres, vil kontrollen fortsatt være omfattende. Myndighetene vil ikke miste kontrollen, stå maktesløse. Straff for narkotikabruk er ikke nødvendig for å opprettholde lov og orden.

Enkelte vil kanskje hevde at avkriminalisering av narkotikabruk ikke er nok; det er bare et av flere ledd i en human omlegging av narkotikapolitikken. Siden kontrollen fortsatt består, er ikke avkriminalisering av bruk tilstrekkelig for å gi brukerne fred. Senking av strafferammen til 10 år for grove narkotikaforbrytelser vil være et annet tiltak i en slik omlegging.

Et annet forhold er det også grunn til å være oppmerksom på. Legalisering av bruk og besittelse vil gjøre den juridiske todelingen mellom brukere og omsettere enda større. Det kan innebære en tilsøringseffekt. Myndighetene kan gi inntrykk av at straffesystemet tar seg av de kyniske og profesjonelle narkohaiene, mens slitne og syke brukere får behandling. Virkeligheten er imidlertid blandet. De fleste er både brukere og omsettere (Personlig diskusjon med Hedda Giertsen).

²⁴ Løsgjengerloven (Lov om Løsgjængeri, Betleri og Drukkenskab av 31. mai 1900 nr.5)

²⁵ Løsgjengerloven § 17.

²⁶ Politiloven § 9.

5 Bakgrunnen for kriminaliseringen

5.1 Problemstilling

Tre spørsmål skal besvares. Det første spørsmålet er om kriminaliseringen historisk sett bygde på rasjonelle argumenter (pkt.5.2). Det er greit å vite om kriminaliseringen bygger på en overbevisende argumentasjon eller ikke. Det andre spørsmålet er om Straffelovrådets argumentasjon fra 1967 fortsatt gjør seg gjeldende. Eller er grunnlaget for dagens kriminalisering spinklere? (pkt.5.3). Det tredje spørsmålet angår bakgrunnen for dagens kriminalisering (pkt.5.4).

5.2 Var den historiske bakgrunnen for kriminaliseringen preget av rasjonelle argumenter eller følelser og moral?

Bergersen Lind (1974 s.17-56) redegjør for hvordan den norske narkotikapolitikken ble utformet. I beredskapsfasen (1913-1928) innførte Norge en narkotikaloggivning som det ikke var behov for. Besittelse ble straffbart i 1928. Lovgivningen skyldtes folkerettslige forpliktelser, ønske om å vise solidaritet med allierte. I den helsedominerte fase (1928-1965) var ikke narkotika ansett som et stort problem. Problemene angikk først og fremst helsepersonell og deres pasienter. Fagfolkene tok seg av de problemer som var. Den straffedominerte fase startet i 1965 og varer ennå.

På midten av 1960-tallet skjedde det nemlig noe. Bergersen Lind beskriver hvordan narkotika plutselig ble betraktet som et samfunnsproblem. Et problem som angikk alle. Politikerne tok fatt i problemet. Det var en enestående mulighet til å vise handlekraft. Politikerne kunne vise hvilke verdier de sto for. Det er flere grunner til at narkotika ble ansett som et stort problem. Det kom nye stoffer; cannabis, LSD og amfetamin. Dette var fremmedelementer, stoffer som helsevesenet ikke hadde erfaring med. Siden stoffene var ukjente trodde man at de var veldig farlige. Myndighetene hadde overdrevne forestillinger om stoffenes skadevirkninger. De trodde at bruk gradvis førte til forgiftning av kropp og sjel. Og at folk ble avhengige med en gang de prøvde. Samtidig var det ungdommen, de som representerte fremtiden, som benyttet stoffene.

Man trodde at narkotikabruk ville spre seg som ild i tørt gress blant ungdom. Myndighetene så ikke for seg at primær sosial kontroll virket overfor disse stoffene (Hedda Giertsen, forelesning september 2004). Både den sosiale og økonomiske utviklingen sto dermed på spill. Rapporter fra andre land ga også grunn til bekymring. Bergersen Lind mener at massemediene var med på å skape denne stemningen. Dramatiske oppslag ga gode salgstall. Det var også begrenset tilgang på informasjon om stoffene som kunne nyansere bildet.

Kombinasjonen av to forhold ble meget avgjørende. Det forelå straffelovgivning fra beredskapsfasen og den helsedominerte fase. Samtidig var det stor forargelse mot narkotika, en stemningsbølge, som ikke hadde forankring i virkeligheten. Følelser og moral tok styringen, ikke kunnskap. Det forelå ikke vitenskap som tilsa at bruk burde vært straffbart. Siden narkotika var så farlig måtte alle midler tas i bruk. Forargelsen førte til at man nesten ”automatisk” tok straffelovgivningen i bruk, uten å vurdere konsekvensene på en skikkelig måte. Besittelse var allerede straffbart. Dermed var veien kort til å straffbelegge bruk. I 1965 kom en forskrift (gitt i medhold av legemiddeloven) som også kriminaliserte bruk. Siden bestemmelsen ble fastsatt i forskrift var det lite debatt om dette. Det viste likevel at myndighetene så på straff overfor misbrukerne ”*som et akseptabelt og nødvendig mottiltak*” (Bergersen Lind 1974 s.36). Siden straffen var hjemlet i forskriftene var spørsmålet juridisk tvilsomt. Saken kom opp for Høyesterett i Rt.1967 s.612. Tre av fem dommere mente at bruk måtte anses som straffbart. Den uklare rettsstilstanden medførte at spørsmålet ble tatt opp av Straffelovrådet i 1967. Loven fikk en klar bestemmelse som rettet seg mot bruk. Det juridiske var i orden. Et argument for å kriminalisere bruk var at besittelse allerede var straffbart. Siden et forhold var straffbart, kunne man også kriminalisere et annet forhold.²⁷ Dermed ble motargumentene feid av banen. Kriminaliseringen av besittelse burde vært drøftet, siden den var grunnlaget for å kriminalisere bruk. Ved å unnlate dette, ved å bygge videre på noe som var der, ble verken berettigelsen av straff for bruk eller besittelse tatt opp til en skikkelig drøftelse.

²⁷ Straffelovrådet s.19: ”*Men hvis uberettiget besittelse fortsatt skal være straffbart, vil iallfall det sist nevnte hensyn [motargument] være av mindre betydning ved avgjørelsen av om også bruken bør kriminaliseres*”.

Oppsummeringsvis kan det hevdes at kriminaliseringen bygde på følelser og moral. Forargelsen mot narkotika ble avgjørende. Det ble ikke godt nok utredet om straff kunne forhindre nye lovbrudd. Rasjonelle argumenter fikk mindre plass.

5.3 En sammenligning av Straffelovrådets (1967) og Straffelovkommisjonens (2002) argumentasjon

Både Straffelovrådet (1967) og Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4) drøfter om narkotikabruk bør være straffbart. Spørsmålet er om argumentasjonen har forandret seg på grunnlag av de erfaringer kriminaliseringen har gitt oss fra 1967 til 2002.

En sammenligning kan foretas på grunnlag av fire kriterier; handlingens straffverdighet, straffens antatte nyttevirksomheter, straffens uhensiktsmessighet og straffens negative konsekvenser.

Når det gjelder straffverdighet, drøfter Straffelovkommisjonen dette inngående. Spørsmålet er om narkotikabruk skader andre (s.81). Mens Straffelovrådet ikke går inn på dette. Her har det skjedd en utvikling.

Både Straffelovrådet og **mindretallet** i Straffelovkommisjonen kommer inn på straffens nyttevirksomheter. I 2002 var det kun et **mindretall** som la avgjørende vekt på dette, mens det i 1967 var et samlet Straffelovråd.

For Straffelovrådet (s.19) var allmennprevensjon hovedbegrunnelsen for å straffe. Rådet mente at straff ville være med *”på å forme almenhetens innstilling og atferd på dette området og bidra til å avholde en del mennesker fra å innlate seg på narkotikabruk”*. **Mindretallet** i Straffelovkommisjonen (s.331) trekker også frem den allmennpreventive virkningen. De foretar likevel en begrensning. Det er først og fremst den allmennpreventive virkningen overfor ungdom som fremheves.

Straffelovrådet (s.19) mente straffebud *” i en del tilfelle kan gjøre det lettere å få gjennomført terapeutiske tiltak og annen behandling”*. Dette argumentet blir ikke fremført av **mindretallet** i Straffelovkommisjonen. **Flertallet** (s.331) argumenterer for avkriminalisering med den begrunnelse at andre tiltak enn straff må til overfor brukere.

Kontrollhensyn var i følge Straffelovrådet et argument for å kriminalisere narkotikabruk. Rådet mente at det var en fordel om bruk var straffbart, hvis besittelse ikke kunne bevises. Tanken var at man måtte kriminalisere mindre alvorlige handlinger, siden mer alvorlige handlinger ikke alltid kan bevises. **Mindretallet** i Straffelovkommisjonen kommer ikke inn på dette. På den annen side er dette er argument for **flertallet** (s.331). De argumenterer for avkriminalisering med den begrunnelse at straff først og fremst er begrunnet i kontrollhensyn. Kontrollen overfor brukerne er blitt for omfattende.

Vi kan konstatere at Straffelovrådet hadde tre argumenter for å kriminalisere. Det var allmennprevensjon, etterforskningshensyn og behandling. Samtidig ser vi at **mindretallet** i Straffelovkommisjonen kun sitter igjen med et av argumentene; allmennprevensjon. Det er ikke fordi vi vet at straff for narkotikabruk har god allmennpreventiv effekt. Det er omdiskutert. Grunnen til at allmennprevensjon likevel står igjen som et argument kan være at det er vanskelig å måle allmennprevensjonens effekt. Teorien har derfor sterk overlevelsessevne (Christie 1982).

Etterforskningshensyn og behandlingshensyn har blitt argumenter mot straff.

Straffelovrådet (s.19) så at straff kunne virke uhensiktsmessig. Rådet la til grunn at det kan *"være visse hensyn som taler imot å kriminalisere"* narkotikabruk. Og brukerne *"bør i første rekke søkes hjulpet til å overvinne sin trang til narkotiske stoffer"*. Det var likevel ikke avgjørende for Straffelovrådet, nyttehensyn og troen på at straff kan forhindre narkotikabruk veide tyngre. Her er det en vesentlig forskjell hvis man sammenligner med **flertallet** i Straffelovkommisjonen. De mener at straff er så uhensiktsmessig at det ikke kan forsvares. Hensynet til straffens skadevirkninger veier tyngre. Synspunktene har endret seg på 35 år. Det kan kanskje skyldes de erfaringer kriminaliseringen har gitt oss.

Straffelovrådet (s.19) så enkelte negative konsekvenser ved å straffe. Rådet mente blant annet at muligheten for straffeansvar kunne avholde noen *"fra å søke medisinsk behandling"*. **Flertallet** i Straffelovkommisjonen er også inne på straffens

skadevirkninger. På dette området har vi fått omfattende kunnskap. 35 år med kriminalisering har gitt oss et bredt erfaringsgrunnlag med hensyn til skadevirkninger.²⁸

5.4 Bakgrunnen for dagens kriminalisering: En ny tanke

Mindretallet i Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4 s.331) mener at avkriminalisering vil gi et uheldig signal overfor "*unge mennesker*". Hensynet til ungdommen er grunnlaget for å kriminalisere. Det blir ikke sagt at straff har positiv effekt overfor slitne brukere. Dermed oppstår et etisk dilemma. Slitne brukere blir straffet for at ungdom ikke skal begynne med narkotika. Myndighetene benytter en gruppe, slitne brukere, for å beskytte ungdommen. Spørsmålet er om dette er moralsk forsvarlig? **Flertallet** (s.331) kommer inn på dette. De vil avkriminalisere narkotikabruk siden straff både er "*lite formålstjenlig*" og virker "*urimelig*". "*Menneskelige hensyn*" taler i samme retning.²⁹

Justisministeren tok sterk avstand fra forslaget om å legalisere bruk.³⁰ Samtidig har han, som nevnt, instruert politiet om at de ikke skal jage slitne brukere for å straffe dem. Dermed lanserte justisministeren en ny tanke. Tanken må være at straff for narkotikabruk skal forbeholdes nybegynnere, ungdom, ikke slitne brukere. Ovenfor har vi sett at tanken ikke ble realisert, slitne brukere straffes fortsatt for sin bruk. Det etiske dilemmaet består siden tanken ikke er gjennomført i praksis. Likevel fortjener tankegangen en kommentar. Ved å gi en slik instruks viser justisministeren menneskelighet og får god samvittighet. Han kan vise til og unnskyld seg med instruks. Mens kontrollen i realiteten fortsetter. Instruksen kan være en måte å opprettholde kriminaliseringen på. Den kan avlede kritikken.

Juridisk sett er det merkelig at en straffebestemmelse ikke skal håndheves overfor hele befolkningen (Hauge 2003). Det er et ukjent fenomen innenfor andre deler av strafferetten. Intensjonen er at politiet skal la være å straffe de som begår flest lovbrudd (de som bruker mest narkotika). Hvis dette skulle blitt gjennomført ved andre lovbrudd ville det fått dramatiske konsekvenser. Hauge antyder likevel at det er bedre å sette seg utover juridiske betraktninger enn å straffe slitne brukere.

²⁸ Se pkt.10

²⁹ Dette behandles nærmere i pkt.7.3.2.2.

³⁰ Pressemeldning nr.25 2002. Justis- og politidepartementet.

Når håndhevelsen av et straffebud har så uheldige konsekvenser, at justisministeren mener at straffebudet ikke bør håndheves overfor alle, er det kanskje en pekepinn på at noe er galt.

6 Grunnlaget for å kriminalisere: Straffverdighet

6.1 Krav om straffverdighet

Eskeland (2000 s.127) angir tre forhold som må tillegges vekt når en rettsanvender (en dommer for eksempel) vurderer om en handling er straffverdig. Det er *"krenkelsens alvor"*, *"grad av skyld"* og *"den verdimeslige dom over handlingen"*. Dette er forhold som tillegges vekt i strafferetten når det vurderes om en konkret handling rammes av et straffebud.

I denne oppgaven er spørsmålsstillingen annerledes; spørsmålet er hvilke handlinger som bør kriminaliseres. Likevel er det mulig å ta utgangspunkt i samme kriterier, men med en litt annen innfallsvinkel. I dette kapitlet vil jeg drøfte tre spørsmål. Første spørsmål er om narkotikabruk skader andre (*"krenkelsens alvor"*), se pkt.6.1.1. Andre spørsmål er om narkotikabrukere kan bebreides i så stor grad at narkotikabruk bør være straffbart (*"grad av skyld"*), se pkt.6.1.2. Tredje spørsmål angår *"den verdimeslige dom"* over bruk av narkotika, se pkt.6.1.3.

6.1.1 Det objektive: Skadefølgeprinsippet

Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4 s.79) legger til grunn *"at straff bare bør brukes som reaksjon på handlinger som medfører, eller kan medføre, at noen påføres skade"*.

Skadefølgeprinsippet har sammenheng med kravet om straffverdighet. Det er kun handlinger som skader andre som er straffverdige. Straffelovkommisjonen (s.79) mener at noen handlinger åpenbart fremstår som *"straffverdige"*. Handlinger som i stor grad skader andre er de mest straffverdige. Det mest straffverdige er drap. Hvor langt skadefølgeprinsippet skal strekkes er et spørsmål om hvor grensen for det straffverdige skal gå. Noen handlinger tilhører en indre kjerne som de aller fleste mener skal være straffbare. Det gjelder drap, vold, voldtekt, ran og tyveri. For handlinger som faller utenfor kjernen blir spørsmålet mer tvilsomt. Hver stat står folkerettslig fritt i spørsmålet om narkotikabruk skal være straffbart (Hauge 1985). Det er en indikator på at narkotikabruk er utenfor kjernen av det som *"alle"* mener bør være straffbart.

Flertallet i Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4) mener at narkotikabruk ikke bør være straffbart siden det *”bare i begrenset grad”* skader andre (s.81). Det er kun brukerne som blir *”direkte”* skadet (s.331). Legges det til grunn at straffverdighet avhenger av om handlingen skader andre direkte, er ikke narkotikabruk straffverdig. Det finnes handlinger som skader andre uten at de er kriminalisert av den grunn. Det kan hevdes at disse handlingene er mer straffverdige. Tobakksrøyking i hjemmet er for eksempel skadelig for andre. Passiv røyking kan medføre kreft (Sanner 2004).

På den annen side hevder **mindretallet** i Straffelovkommisjonen (NOU 2002: 4 s.81) at narkotikabruk *”indirekte”* skader andre. Spørsmålet er på hvilken måte det skader andre. **Mindretallet** nevner to eksempler. Det ene er såkalt *”smitteeffekt”*. Om bruk av narkotikabruk har smitteeffekt kan diskuteres.³¹ Vi kan likevel ta **mindretallet** på ordet og forutsette at narkotikabruk har smitteeffekt når spørsmålet om straffverdighet vurderes. På bakgrunn av en slik forutsetning vil også røyking og alkoholbruk ha smitteeffekt. Det er også antatt at selvmord kan ha smitteeffekt.³² Likevel er ikke selvmordsforsøk straffbart. Selv om en handling har smitteeffekt er det ikke dermed sagt at den er straffverdig. Det er tross alt opp til hver enkelt å bestemme hva man vil gjøre.

Det andre eksemplet **mindretallet** anfører er at narkotikabruk medfører *”sosial mistilpasning”*. Spørsmålet er hva som menes med dette begrepet. I Ot.prp. nr.90 (2003-2004) s.91 utdypes dette. Justisdepartementet mener at narkotikabruk bør være straffbart siden *”alvorlig misbruk i betydelig grad...fører til psykiske skader og belastninger hos gjerningspersonenes nære pårørende”*. Justisdepartementet nevner også *”de store samfunnsmessige virkningene narkotikabruk fører med seg”*. Det siste utsagnet henspiller vel til at misbrukerne påfører fellesskapet kostnader; helse- og sosialbudsjettene belastes.

³¹ Pkt. 8.2.1

³² http://www.helsenytt.no/artikler/selv_mord_unge.htm (Lesedato 20.10.04)

Selv om det kan hevdes at narkotikabruk indirekte skader andre, er det ikke dermed sagt at det bør være straffbart. Det er imidlertid så mye som skader andre. Egoisme og hensynsløshet er ikke straffbart selv om det skader andre. En spørreundersøkelse blant 2170 nordmenn viser at alkoholbruk skader andre (Hauge og Rossow 2004). Årlig plages ca. 1 450 000 nordmenn over 14 år av atferden til fulle mennesker. I tillegg kommer barna. 47 000 norske kvinner blir hvert år skadet av fulle personer, samtidig som 300 000 kvinner opplever å være redd for fulle mennesker på offentlig sted (se mer om dette i Fekjær 2004). I følge Andenæs (1997) blir vold og seksualforbrytelser ofte begått i alkoholrus. Mens vold bare i *"sjeldne"* tilfeller blir begått i narkorus (s.58). Andenæs hevder at *"kriminaliteten i et alkoholfritt samfunn ville vært vesentlig mindre enn den er i dag"* (s.57). Mens narkotikabruk først og fremst er *"ødeleggende for brukeren selv"* (s.58). Hvis Andenæs' erfaringer legges til grunn, blir det vanskelig å argumentere for at narkotikabruk skader andre. Det er et paradoks at **mindretallet** vil straffe med den begrunnelse at narkotikabruk skader andre når alkoholbruk er straff-fritt. Selv om alkoholbruk skader andre, lar vi være å straffe. Spørsmålet er om vi ikke skulle gjort det samme overfor narkotikabruk? I dag vil de fleste ha forståelse for at løsgjengerloven §§ 16 og 18 ble opphevet i 1970. Folk vil sannsynligvis stille seg uforstående til at det var straffbart å være full på offentlig sted. Spørsmålet er om det er mer straffverdig å bruke narkotika?

Skadefølgeprinsippet strekkes enda lenger hvis det er tilstrekkelig å straffe med den begrunnelse at brukeren skader seg selv. Da forkastes prinsippet om at straff skal forbeholdes handlinger som skader andre. Det blir ikke noe igjen av prinsippet, det omfatter det meste. Det er uheldig at mennesker skader seg selv. Både for den enkelte og for samfunnet. Det påfører samfunnet store kostnader. Likevel har vi ingen tradisjon for å straffe mennesker som skader seg selv. Røykere dør av kreft, alkoholikere dør av leversvikt, andre dør av overvekt, men de straffes ikke av den grunn. Et annet eksempel kan også nevnes. En samlet Straffelovkommisjon (NOU 2002:4 s.333) avviste forslaget om å kriminalisere bruk av dopingmidler med den begrunnelse at det ikke skader andre. Det er interessant å merke seg at **mindretallet** inntar et annet standpunkt på dette området enn ved narkotikabruk.

En mulig innvending er at narkotikabruk generelt sett er farligere enn de legale rusmidlene og dermed mer straffverdig. Det behøver imidlertid ikke å stemme. Bruk av

sniffestoffer som selges i jernvareforretninger er vel så skadelig som narkotikabruk. Det er også antatt at alkohol er minst like farlig som bruk av cannabis (Christie og Bruun 2003).

Det går an å hevde at bruk av narkotika er straffverdig. Men hvis en slik norm skal overføres til andre områder ville veldig mye blitt straffbart. Hauge (2003 s.70) kommer inn på dette: *"Utallige typer atferd medfører en større eller mindre risiko for helseskader eller de kan være problematiske for omgivelsene"*, uten at de av den grunn er kriminalisert.

Det må tas stilling til om narkotikabruk er straffverdig uavhengig av hva loven sier. Det må ses bort fra lovens bestemmelser. Spørsmålet er om bruk i seg selv er straffverdig. Eller er det slik som Träskman (1995 s.153) hevder, at bruk anses som straffverdig (*"förkastliga"*) fordi loven sier det og bare derfor. Den norske narkotikalovgivningen, opiumsloven av 1913, bygde opprinnelig på at bruk ikke var straffverdig. Brukerne skulle ikke straffes siden de var ofre (Bergersen Lind 1974).

I pkt.5 så vi at besittelse ble straffbart i 1928 som følge av en internasjonal konvensjon. Straff for bruk ble først drøftet av Straffelovrådet i 1967, uten at spørsmålet om straffverdighet ble tatt opp. Det historiske grunnlaget for kriminaliseringen var altså ikke straffverdighet, men tre nyttehensyn. Straffelovkommisjonen (s.82) advarer mot at kun nyttehensyn skal komme inn ved vurderingen av hva som skal være straffbart.

Senere kan selve kriminaliseringen ha påvirket våre holdninger, fått oss til å mene at narkotikabruk er straffverdig. Da er vi over på det Träskman (1995) hevder; bruk anses som straffverdig fordi loven sier det.

Det er heller ikke sikkert at det norske standpunktet, om at bruk er straffverdig, får gehør internasjonalt. Enkelte land lar være å straffe for bruk, for eksempel Nederland. Europaparlamentet har uttalt at det ikke bør være straffbart å bruke eller inneha små mengder narkotika (European Parliament 1994). Den tyske forfatningsdomstolen avsa i 1994 en dom der anskaffelse og bruk av cannabis ikke ble ansett straffverdig (Papendorf 1995). Grunnen til at Norge fører en restriktiv politikk kan være at vi er i en

utkant. Vi tror det er mulig å kontrollere vekk bruken siden trusselen kommer utenfra (Christie og Bruun 2003).

6.1.2 Det subjektive: Krav om bebreidelse

Mindretallet i Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4) mener at narkotikabruk objektivt sett er skadelig for andre, men de kommer ikke inn på spørsmålet om brukerne subjektivt sett kan bebreides for sin bruk. Selv om en handling skader andre, er det ikke dermed sagt at gjerningspersonen kan bebreides for at vedkommende utførte handlingen.³³ Spørsmålet er om kravet om bebreidelse kan være et argument for avkriminalisering.

De som blir tunge misbrukere er stort sett unge, har dårlig utdanning, lav status og bor i byer (Christie og Bruun 2003 s.86). Samfunnet er organisert på den måten at en spesiell gruppe blir misbrukere; den sosiale arven. Samtidig må det fremheves at misbrukerne er avhengige av narkotika, de klarer ikke å slutte. Dermed blir det fristende å fremheve deterministiske betraktninger. Argumentasjonen må i så fall være at man ikke kan straffe slitne brukere siden de ikke kan noe for sine handlinger. Det er likevel grunner for at deterministiske betraktninger ikke bør tillegges for stor vekt. Det bør understrekes at valgfriheten er der selv om du er fattig og utstøtt. Muligheten for å slutte med narkotikabruk bør fremheves.

Selv om vi legger til grunn at brukerne kan klandres for sin bruk, bør det ikke være avgjørende for kriminaliseringen. Spørsmålet bør heller være om straffens begrunnelser gjør seg gjeldende (oppgavens pkt.7), om straff er hensiktsmessig for å hindre narkotikabruk (oppgavens pkt.8) og om straff har skadevirkninger (oppgavens pkt.10).

³³ Derfor er skyld og tilregnelighet vilkår for å straffe.

6.1.3 Den verdimessige dommen

Eskeland (2000 s.127) legger vekt på ”*motivet*” for å begå handlingen, om den er begått i vinnings hensikt eller lignende.

Tunge misbrukeres motiv for å bruke narkotika er for å komme igjennom dagen, for å overleve. Den verdimessige dommen over handlingen tilsier at det ikke bør straffes.

For andre brukere er heller ikke motivet å utnytte andre. Noen bruker kanskje narkotika for ”å leve livet” eller for å kople av fra en vanskelig hverdag.

7 Begrunnelser for straff

7.1 Problemstilling

Det må reises tre spørsmål. Det første spørsmålet angår den absolutte straffeteorien. Spørsmålet er om kriminaliseringen er preget av argumenter som innebærer at den absolutte straffeteorien kommer inn. Det andre spørsmålet angår den relative straffeteorien. Spørsmålet er om den relative straffeteorien gjør seg gjeldende når det straffes for narkotikabruk. Har straffen de nyttevirkninger som den antas å ha? Det tredje spørsmålet er om straff er begrunnet med ønske om å kontrollere brukergruppen.

7.2 Den absolutte straffeteorien

Den absolutte straffeteorien består i at man straffer for å gjengjelde. *”Straff som gjengjeldelse innebærer at man straffer ut fra en oppfatning om at visse handlinger fortjener straff, uten hensyn til om straffen virker til å forhindre fremtidig kriminalitet eller ikke”* (Hauge 1996 s.19).

Teorien bygger på at straff skal *”gjenopprette rettferdigheten”* (Hauge 1996 s.20). Straff skal altså være en markering og gjenoppretting. Straffen er et mål i seg selv. I følge Hauge (1996 s.19) har teorien *”ikke blitt akseptert som begrunnelse for straff i moderne nordisk strafferett”*.

Det kan likevel hevdes at teorien har en viss forankring i norsk samfunnsliv. I media, kanskje også blant befolkningen er det viktig at straff skal gi ofrene oppreisning, revansje og hevn, etter å ha blitt utsatt for groteske handlinger. Dette er kanskje like viktig som allmennprevensjon. Den absolutte straffeteorien kan være der, selv om den ikke er uttalt. Det kan være nødvendig med en reaksjon for å hindre blodhevn etc. Ved narkotikabruk gjør ikke dette seg gjeldende, det er intet offer som trenger oppreisning etter en grotesk handling.

Siden den absolutte straffeteori ikke tåler dagens lys, oppstår spørsmålet om straff for narkotikabruk kan være forankret i argumenter som leder til at teorien likevel er i bruk.

7.2.1 Kriminalisering som følge av følelser og moral

I pkt.5.2 så vi at kriminaliseringen bygde på følelser og moral. Andenæs (1996 s.83) mener at forargelsen mot narkotika *”får oss til å bruke mer straff enn en rasjonell tilnærming til problemet skulle tilsi”*. Dermed ser vi at den absolutte straffeteorien kommer inn. Ikke bare nyttevirkninger kommer inn, men også aggresjon mot narkotika. Straff er svar på den angst og aggresjon narkotikabruk medfører.

Andenæs (1996) fremhever at en del handlinger historisk sett har vært kriminalisert, fordi straffen hadde en symboleffekt. Det gjaldt blant annet straff mot homofile, ekteskapelig utroskap og forbudet mot konkubinats. Selv om disse straffebudene ikke hadde noen effekt, var det vanskelig å få dem opphevet. Straffebudene hadde en symbolverdi for store deler av befolkningen. På samme måte kan det hevdes at straff overfor narkotika har en symbolverdi, uten at vi vet om det hjelper; om forbruket går ned.

I St.meld. nr.16 (1996-97) *Narkotikapolitikken* s.9, legges det til grunn at narkotikamisbruk koster samfunnet dyrt og det går utover familiene til brukerne. Dette er i og for seg korrekte opplysninger, men det er et spørsmål om hvilken innfallsvinkel vi skal velge. Bygges det på slike opplysninger kombinert med moral- og symbolverdier er det nærliggende å straffe. En slik innfallsvinkel medfører at det straffes, uavhengig av om det nytter. Det bryter med den relative straffeteorien. Med denne tankegangen er vi over i den absolutte straffeteorien. Vi straffer fordi vi ikke liker handlingen, ikke fordi det hjelper.

Det er likevel visse tegn som tyder på at den absolutte straffeteorien, følelser, moral og symboler, er på vei ut. Når det gjelder en sammenlignbar gruppe, løsgjengerne, mente Andenæs (1996 s.67) at holdningsendringer var hovedårsaken til avkriminaliseringen. Synspunktet på alkoholmisbruk hadde forandret seg: *”Fra fordømmelse og forakt hadde det svinget i retning av medfølelse og ønske om hjelp og behandling”*. Spørsmålet er om vi gjennomgår den samme prosessen når det gjelder bruk av narkotika?

Myndighetene, SIRUS, gir årlig ut en rapport om *”Narkotikasituasjonen i Norge”*. Frem til og med 2001 fremhevet rapportene med henvisning til St.meld. nr.16 (1996 -97 s.9) at en liberalisering *”først og fremst ville ha den negative signaleffekten at*

samfunnet ikke lenger vurderer narkotika som et alvorlig problem". Straff anses som nødvendig for å vise at staten ser på narkotika som et problem. På andre områder klarer staten å fremheve at noe er et problem uten å straffe. Et eksempel er tobakksrøyking. Rapporter fra og med 2002 (*Narkotikasituasjonen i Norge 2002 og 2003*) har droppet denne formuleringen. De gir en beskrivelse av situasjonen. **Mindretallet** i Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4 s.331) fremhever imidlertid at legalisering vil gi et *"uheldig signal"*. Og Justisdepartementet (Ot.prp. nr.90 (2003-2004) s.91) frykter at *"en avkriminalisering kan tolkes som en legitimering"*. På et slikt grunnlag straffes slitne brukere. Det er tvilsomt om straffens signaleffekt er så viktig at den forsvarer straffens skadevirkninger.

Befatning med narkotika blir ansett som *"almenfarlige Forbrydelser"*, det fremgår av overskriften til straffelovens kapittel 14. Det er et symbol på at narkotika er allmennfarlig, farlig for samfunnet. Symbolet har preget den norske narkotikapolitikken. Alle midler, spesielt straff, må tas i bruk mot trusselen. I den forbindelse ser vi en endring, når Straffelovkommisjonen (s.329) foreslår å kategorisere narkotikaforbrytelser under tittelen *"Vern av helse og miljø"*. Narkotika blir kanskje ikke sett på som en trussel mot samfunnet, men som et helseproblem: Et problem for den enkelte, og et helseproblem for samfunnet hvis for mange blir misbrukere. Straffelovkommisjonens forslag om å senke strafferammen fra 21 til 10 års fengsel er kanskje uttrykk for det samme?

7.2.2 Konsekvenser av at følelser og moral kommer inn ved spørsmålet om hva som skal kriminaliseres

På bakgrunn av historiske erfaringer, kan man si at skadefølgeprinsippet utgjør en nødvendig begrensning, for å hindre at følelser og moral tar styringen ved spørsmålet om hva som skal kriminaliseres. Kriminalisering av **levemåter** på bakgrunn av **moral** har påført mye urettmessig pine opp igjennom historien. Straffebud har rettet seg mot hekser, kvinners seksuelliv, romanifolket, homofile og alkoholikere. Straff for bruk av narkotika er også en måte å kriminalisere en levemåte på, en levemåte som er annerledes enn den vanlige. Et annet fellestrekk må fremhves, både fortidens kriminalisering av ymse levemåter og nåtidens kriminalisering av narkomane har medført at levemåten til folk uten makt kriminaliseres.

Forargelsen mot narkotika har også andre konsekvenser. Det skjer en forskjellsbehandling. Brukerne av narkotika straffes, mens brukere av andre rusmidler går fri. Forskjellsbehandlingen har ingen rasjonell begrunnelse, siden narkotika ikke er en samlebetegnelse på stoffer som kan skilles fra legale stoffer.³⁴

Det er tillatt at flertallets alkoholbruk påfører samfunnet store skader, mens slitne brukere skal straffes siden de er en kostnad for samfunnet.³⁵ Straff for narkotikabruk beror ikke på en rasjonell argumentasjon; nyttebetraktninger. Det er vel heller et uttrykk for våre *"kulturelle verdier"* (Eskeland (2000 s.52) skriver at straff kan være et uttrykk for kulturelle verdier). Befolkningens rettferdighetsfølelse kommer inn; den absolutte straffeteorien.

Det er heller ingen grunn til å forskjellsbehandle legemiddelmisbrukere og narkotikamisbrukere. Begge grupper trenger hjelp, ikke straff. Forskjellsbehandlingen kan bero på at legemiddelmisbruk står oss nærmere. De fleste har vel brukt legemidler og kjenner kanskje noen som er avhengige.

Dermed er det vel et spørsmål om *"hva som er våre og hva som er de andres stoffer"* (Hauge 2003 s.73). Alkohol, tobakk og legemidler kan majoriteten bruke, uansett om det skader andre eller dem selv. Når det gjelder andres stoffer, narkotika, er forholdet annerledes.

Det går an å snu det hele. Straffelovkommisjonen (s.79-80) legger til grunn at moral ikke nødvendigvis skal begrunne straff (når handlingen ikke medfører skade). Samtidig legges det til grunn at humanitets- og rimelighetshensyn setter skranker for bruken av straff (s.82). Straffen skal altså ikke begrunnes med moral, men den skal begrenses med moral. Dette er **flertallet** (s.331) inne på, *"menneskelige hensyn"* tilsier at tunge brukere ikke straffes. I følge Andenæs (1997) skal rettferdighet begrense nyttehensynenes vekt.

³⁴ Pkt.2.

³⁵ Gjeldsvik (2004) har beregnet at alkoholbruk koster det norske samfunnet ca.18 milliarder i året.

7.3 Den relative straffeteorien

Den relative straffeteorien bygger på at straff skal forebygge nye lovbrudd. Straff er *”begrunnet i ønsket om å forhindre fremtidige lovbrudd”* (Hauge 1996 s.18). På den måten skal straff beskytte samfunnet (Andenæs 1997). I følge Hauge er denne teorien *”nærmest enerådende innenfor nåtidens strafferett”*.

Spørsmålet er om straff er med på å hindre utbredelse av narkotikabruk. Det er et spørsmål om straff har individualpreventiv (se pkt.7.3.1) og allmennpreventiv (se pkt.7.3.2) effekt.

7.3.1 Individualprevensjon

Individualprevensjon henspeiler på virkningene overfor de som blir straffet.

I følge Slettan og Øie (2001 s.12) kan straff *”virke individualpreventivt på tre måter; ved å uskadeliggjøre, ved å avskrekke og ved å forbedre (rehabiliterer)”*.

7.3.1.1 Ungdom i startfasen

Siden bruk er straffbart har politiet mulighet til å reagere overfor ungdom som bruker narkotika. Hvis bruk legaliseres er det fare for at politiet står uten korreksjonsmuligheter overfor disse ungdommene. Et problem med alkoholmisbruk blant ungdom er kanskje at politiet ikke kan si noe på misbruket. De kan ikke gi korreksjon med mindre misbruket fører til bråk eller lignende. En ungdom som bruker stoff vil ofte stå i opposisjon til foreldre, lærere og politi. Hvis bruk legaliseres, får den unge enda et argument for sin opposisjon. Den unge kan vise til at dette er lovlig.

En ungdom uskadeliggjøres ikke ved en bot. Dermed blir spørsmålet om straffen avskrekker eller forbedrer. I følge Eskeland (2000) bør ikke individualprevensjon være en begrunnelse for å straffe, siden straff ikke har positive virkninger overfor den som straffes. Det kan likevel hende at kontakt med politiet, en vekker, kan ha effekt på noen (Andenæs 1996). Reaksjonene på avviket, bruken, kan kanskje få noen til å slutte, men kanskje ikke de mest utstøtte. Noen kan finne ut at *”dette vil jeg ikke lenger være med på”*. Kontakt med politiet kan kanskje medføre at foreldre får rede på sammenhengen. Først vil kanskje foreldrene bli veldig sinte. Etterpå kan det være at foreldre går i seg selv, gir noe tilbake. Reaksjoner behøver ikke nødvendigvis bety at brukeren stemples og stigmatiseres til videre bruk.

Det kan ikke helt utelukkes at straffereaksjoner overfor enkelte ungdom i startfasen kan ha en viss individualpreventiv effekt.

7.3.1.2 Slitne brukere

Straff virker normalt uskadeliggjørende ved at folk settes i fengsel. Når det gjelder fengselsstraff for narkotikabruk, er ikke dette nødvendigvis tilfelle. Det er tilgang på narkotika i fengsel. Brukere kan fortsette med lovbruddet selv om de settes i fengsel. Det illustrer at straffesystemets kamp mot narkotika er nyttesløs (Träskman 1995). Straffens uskadeliggjørende effekt er begrenset.

Det er vel få som hevder at straff er egnet til å avskrekke misbrukere. Dermed gjenstår spørsmålet om straff har forbedrende (rehabiliterende) effekt. Bentzen (1996 s.89) mener at et fengselsopphold mange ganger kan *”være et godt utgangspunkt for å starte en rehabiliteringsprosess”*. Bentzen viser til at det har vært *”satset betydelig på å utvikle rehabiliteringstiltak”* i tilknytning til fengsel. Han viser blant annet til ”Stifinner`n”, et samarbeidsprosjekt mellom Oslo kretsfengsel, kommunen og Tyrilistiftelsen. Det er imidlertid grunn til å nevne at ”Stifinner`n” kun har opptil 24 plasser i året (Årsmelding Tyrilistiftelsen 2001). Det er noen som tegner et mer negativt bilde enn det Bentzen gir inntrykk av. Evy Frantzsen (forelesning september 2004) fremhever at selv om noen blir dømt til soning i institusjon etter § 12 i straffegjennomføringsloven, blir det ofte ikke noe av denne soningen.³⁶ Brukerne blir satt til vanlig soning. For de som får sone i institusjon, er det ofte problemer med oppfølgingen. Fengsel blir en måte å oppbevare brukere på. Slike tiltak som Bentzen viser til, er det altfor få av. Når mellom 40 og 60 prosent av alle innsatte bruker narkotika, samtidig som en tredel av de innsatte soner for et narkotikaforhold (*Narkotikasituasjonen i Norge 2003* s.19), sier det seg selv at enkeltstående prosjekter ikke blir tilstrekkelig. De fleste innsatte får ikke være med på slike prosjekter. I tillegg kan det reises et spørsmål. Hvis slike prosjekter er et gode, må det spørres om hvorfor prosjektene må gjennomføres av fengselsvesenet. Når noen først sitter i fengsel, er det bra at de får slike tilbud. Poenget er at fengsel ikke bør benyttes. Selv om det skulle være så at fengsel i noen tilfeller er inngangsporten til behandling, er det grunn til å tro

³⁶ Lov om gjennomføring av straff av 18. mai 2001 nr.21.

at andre tiltak er mer effektive. Et eksempel er Veksthuset ved Gaustad sykehus. Det er et terapeutisk bosamfunn for 20 brukere. I løpet av to år skal de lære å bli kjent med seg selv og hverandre. De skal lære å leve i det alminnelige samfunnet.³⁷ Aftenposten har intervjuet noen av beboerne. De mener at *"ingen narkomane blir bedre av å sitte i fengsel"*.³⁸

Ser man på hva straff juridisk sett er for noe, er ikke behandling en del av bildet. Straff er et onde som påføres fordi det skal føles som et onde.³⁹ Formålet med straff er ikke å hjelpe eller å behandle. Straff virker ikke som behandling. Det er viktig at man ikke blander sammen straff og behandling. For at behandling skal virke må brukeren ha tillit til behandleren. Derfor er det viktig at den som straffer ikke driver med behandling, samtidig som det er viktig at den som behandler ikke bedriver straffing (Hedda Giertsen, forelesning september 2004). Erfaringer med løsgjengerne viste at tvangsarbeid og frihetsberøvelse ikke nyttet (Andenæs 1996). På det tidspunkt behandlingsoptimismen falt, når det gjaldt løsgjengere, begynte man å straffe narkotikamisbrukere (på slutten av 1960-tallet) (Bergersen Lind 1974). Det er merkelig at vi ikke tok lærdom av tidligere feilgrep.

7.3.2 Allmennprevensjon

Mindretallet i Straffelovkommissjonen (NOU 2002:4 s.331) mener at *"avkriminalisering vil være et uheldig signal overfor unge mennesker i en valgsituasjon"*.

Dette er et uttrykk for en allmennpreventiv tankegang.

Allmennprevensjon er en viktig begrunnelse for å straffe (Ot.prp. nr.90 (2003-2004) s.78-80). Hvis straffen ikke virker allmennpreventivt, bortfaller mye av fundamentet for å straffe.

Allmennprevensjon bygger på at mennesker står overfor en valgsituasjon. Straff skal få folk til å avstå fra en handling.

³⁷ <http://www.veksthuset.no> (Lesedato 19.10.04).

³⁸ Aftenposten 5. oktober: "- Behandling er den beste straffen".

³⁹ Rt.1977 s.1207.

I følge Slettan og Øie (2001 s.11) virker straffen allmennpreventivt *”hvis den har en avskrekkende, holdningsskapende eller vanedannende effekt”*.

7.3.2.1 Overfor ungdom

Når straffens allmennpreventive virkninger overfor narkotikabruk drøftes, er det viktig å være klar over et forhold. Det er ikke tilfeldig hvem som blir misbrukere, det er de som har tapt på alle arenaer, overfor familie, venner, skole og jobb. Andre blir ikke misbrukere fordi de har noe å tape (Christie og Bruun 2003).

Først drøftes de som blir misbrukere, de som har tapt alt. Dette er personer som ikke har latt seg avskrekke av straffetrusselen. Det er vanskelig å styre de som har tapt alt via straff, siden de ikke har noe å tape på å bli straffet (Christie og Bruun 2003).

Tanken bak allmennprevensjon er at straff er nødvendig for å hindre handlinger som skader andre. Det kan ha noe for seg. Spørsmålet er om det er hensiktsmessig å true med straff overfor ungdom som vil skade seg selv. Den som ikke lar seg avskrekke av handlinger som skader en selv, lar seg vel heller ikke skremme av trussel om straff.

Flertallet i Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4 s.331) er inne på dette når det fremheves at andre tiltak må til. Når et menneske vil utsette seg selv for skade er noe galt, det kan ikke en trussel om straff bøte på. Andenæs (1994 s.627) tar for seg eksemplet om den første heroinsprøyte. *”For de aller fleste vil motforestillingene, rent bortsett fra spørsmålet om straff, være tilstrekkelig til å avvise tanken”* Det er bare *”en liten og på forhånd sterkt belastet undergruppe som er i risikozonen”*. Den som er villig til å ta en heroinsprøyte, lar seg nok ikke skremme av straff.

Så går vi over til den andre gruppen; ungdom som har noe å tape på å bli misbrukere.

Andenæs (1996) forutsetter at folk som har mye å tape lar seg styre av straff.

Avdekking av straffbare forhold kan svekke statusen.⁴⁰ Anmerkning på rullebladet kan være et stort tap. Selv om de som har noe å tape lar seg styre av straff, er det ikke dermed sagt at straffetrusselen er avgjørende. Mennesker lar seg styre av så mye. Skrekkbildet av narkotika gjør nok at mange avstår uavhengig av straffetrusselen, siden de har så mye å tape. Folk ønsker ikke å bli misbrukere, de vil ha et annet liv. Dermed

⁴⁰ Litt avhengig av hva slags lovbrudd vi snakker om.

blir straffen underordnet. Bruk og besittelse av rødsprit og sniffestoffer er for eksempel ikke straffbart. Det selges i jernvareforetninger osv. Likevel avstår de aller fleste, det er ikke attraktivt. Det samme kan gjøre seg gjeldende overfor narkotika (Hauge 1992).

Straff har liten ”avskrekkende” effekt. De som ikke lar seg skremme av trusselen om et liv som misbruker, lar seg ikke avskrekke av straff. Folk som lar seg avskrekke av straff, vil uansett la seg skremme av trusselen om et liv som misbruker. Trusselen om straff vil bety lite fra eller til.

I 2002 opplyste 14,8 prosent av norsk ungdom i alderen 15 til 20 år at de hadde brukt cannabis. I Oslo var tallet 27 prosent (Rusmidler i Norge: *Statistikk 02*). Ungdommene ble også spurt om de ville ha brukt cannabis hvis de ikke hadde risikert å bli arrestert. Det er færre som sier at de ville benyttet cannabis enn de som faktisk har gjort det. På landsbasis var det 10,3 prosent, mens det i Oslo var 17,4 prosent. *”En mulig tolkning”* er at straff *”fører til økt bruk, og at en avkriminalisering følgelig vil føre til redusert bruk”* (Hauge 2003 s.73). Lalander (2003) intervjuet 25 menn som hadde erfaring med bruk av heroin i Norrköping. Han bygde på ungdommenes egne erfaringer og opplevelser. Han oppdaget at brukerne var lei av det konvensjonelle samfunnet. De var fascinert av noe annet, alternativer. Dermed kan kriminaliseringen virke mot sin hensikt. Det er mer spennende å gjøre noe som er straffbart. Det er en måte å vise opposisjon på. Om tallene fra SIRUS` undersøkelse fanger inn dette fenomenet vet vi ikke. Tallene kan skyldes andre forhold. Noen kan ha oppfattet spørsmålet som om det ble spurt om de ville brukt cannabis fordi det var lovlig. Da kan noen ha svart ja på det første spørsmålet, om faktisk bruk, og nei på det andre spørsmålet, siden en eventuell legalisering ikke vil ha betydning for bruken. De ville brukt cannabis uansett. En mer troverdig forklaring kan være at noen har prøvd stoff, for så å finne ut at dette ikke var noe for dem. For disse er det naturlig å svare ja på spørsmålet om bruk, men nei på spørsmålet om de ville brukt stoff hvis det var lovlig. Differansen i Oslo er størst, på ti prosent. Siden flere hadde brukt stoff, 27 prosent, vil flere finne ut at det ikke var noe for dem.⁴¹ Dermed vil differansen bli større.

⁴¹ Det kan også slå motsatt vei. Siden flere har prøvd, kan flere finne ut at det var noe for dem.

Siden ”bare” 10,3 prosent på landsbasis svarer at de ville brukt cannabis hvis det var lovlig, tyder det på at bruk ikke er særlig attraktivt. De som nå avstår ville sannsynligvis også avstått om det var lovlig (Hauge 2003). Det kan reises innvendinger mot dette. Undersøkelsen er foretatt på et tidspunkt da bruk var forbudt. Det kan hevdes at dagens politikk har betydning for hvordan ungdom ser på bruk, uavhengig av om det er straffbart eller ikke. Undersøkelsene tok også for seg holdningene til ungdommen. På landsbasis mente 10 prosent at cannabis burde selges fritt, mens det i Oslo var 13 prosent. Den strenge narkotikapolitikken, straffelovgivningen, det man kan kalle folkeopplæringen, kan ha innvirket på holdningene til folk (Rieber-Mohn 1996). Straffen kan dermed ha en ”holdningsskapende” og ”vanedannende” effekt, som medfører at færre prøver. Spørsmålet er om holdninger og vaner kan påvirkes med andre midler enn straff? Eller er det slik at avkriminalisering uansett vil være et ”*uheldig signal*” som **mindretallet** i Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4 s.331) uttrykker det?

7.3.2.2 Allmennprevensjon og slitne brukere: Det etiske dilemma

Mindretallet (s.331) legger til grunn at allmennprevensjonen har effekt overfor ”*unge mennesker*”, ikke slitne brukere. **Mindretallet** går likevel ikke inn på konsekvensen, at slitne brukere må straffes som følge av den allmennpreventive virkningen overfor ungdom.

I ”*Den gode fiende*” (Christie og Bruun 2003 s.195) gjengis det hva Helsedirektoratet i sin veiledning om vanedannede stoffer har uttalt: ”*Hvis man først aksepterer metadonforskrivning, er det vanskelig å sette grensene. Vi kan risikere svekkelse av den allmenne restriktive holdningen*”. Myndighetene tror at utdeling av metadon kan minske angsten for stoff, fordi befolkningen ser at det finnes en redning (Christie og Bruun 2003). Den allmennpreventive virkningen overfor øvrige brukere kan også komme inn. Hvis noen i brukergruppen får metadon, er myndighetene redd for at øvrige brukere vil gi opp kampen for å bli stoffrie, siden det finnes en enklere løsning. I St.meld. nr.16 (1996-97) s.165-166 legges det til grunn at utdeling av metadon kan ha skadelige virkninger for medikamentfri behandling. En slik tankegang er imidlertid farlig, det kan medføre at mennesker dør i metadonkø.

Ikke nok med at brukerne ilegges formell straff, de nektes også hjelp ut fra en allmennpreventiv tankegang. En marginal gruppe straffes og nektes hjelp, for at andre ikke skal begynne. Det er betenkelig at den som skader seg selv skal straffes for at andre ikke skal skade seg. Straff benyttes på en måte som vi ikke er vant med. Vanligvis straffes den som har skadet andre, for å hindre at befolkningen skader hverandre. I dette tilfellet ofres brukerne av hensyn til resten av befolkningen. Spørsmålet er om det er pedagogisk formålstjenelig å straffe en gruppe, nekte å legge forholdene til rette for tunge brukere, for å advare en annen gruppe, ungdommen. Ungdommene assosierer seg ikke med tunge brukere. Det er noe annet enn dem (Hedda Giertsen, forelesning september 2004). Problemet forsterkes ved at allmennpreventive synspunkter strekkes så langt. Selv om brukerne får det bedre, vil det ikke være attraktivt for andre å bli brukere. Siden folk har så sterke holdninger mot narkotika, bør det være mulig å forbedre brukernes livssituasjon uten at det går utover allmennprevensjonen. Og selv om det skulle gå utover allmennprevensjonens effekt, bør slitne brukere få den hjelpen de trenger.

Det er uheldig at en allmennpreventiv tankegang brukes overfor mennesker som trenger behandling. Allmennprevensjonen bør forbeholdes strafferetten. Noe annet medfører at mennesker ikke får den hjelpen de skulle hatt. Det er et kontrollpolitisk dilemma. Rett og helse blandes sammen. Hvis staten skulle benyttet allmennpreventiv tankegang overfor alle som trenger hjelp, ville det fått uante konsekvenser. Et eksempel er røykere som ikke ville blitt behandlet for kreft. Selv om noen færre hadde begynt å røyke og noen flere hadde sluttet, ville det vært uakseptabelt.

7.4 Er straff begrunnet med ønsket om å kontrollere brukergruppen?

Flertallet i Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4 s.331) mener at straffen *”ikke først og fremst er begrunnet i ønsket om å straffe brukerne, men at den gir hjemmel for politiet”* til å kontrollere.

Strafferammen for bruk og besittelse av narkotika er bøter og/eller fengsel inntil seks måneder, se legemiddeloven § 31, jf. § 24.⁴² I forarbeidene (Ot.prp. nr.23 (1983-84) s.15) heter det at den **høye maksimumsstraffen** skyldes at det skal være adgang til pågrepelse og fengsling. En lavere strafferamme ville ikke gitt adgang til å pågripe og varetektsfengsle mennesker for bruk og besittelse av narkotika.⁴³ Den høye strafferammen er begrunnet i ønsket om å kontrollere gruppen.

Christie og Bruun (2003) fremhever at myndighetene benytter straff for å styre en gruppe de ellers ikke ville hatt kontroll over, de utstøtte. For å styre taperne må man ha en legitim begrunnelse. Man kan ikke bare si at taperne må styres fordi de er tapere. Bruk av narkotika gir oss en *”selvinnlysende”* grunn til å styre taperne (s.227). Her er det en klar parallell til løsgjengerne. Fortidens løsgjengere er nåtidens narkomane.

Straff overfor slitne brukere virker ikke allmennpreventivt. Grunnen til at bruk og besittelse likevel er kriminalisert, kan være at kriminaliseringen gjør det mulig å kontrollere gruppen med straffeprosessuelle tvangsmidler.

Straff begrunnet med kontrollbehov er et rettsikkerhetsproblem. Straff skal kun ha en funksjon; forhindre uønskede handlinger. Bruk av tvangsmidler krever skjellig grunn til mistanke, det må være mer enn 50 prosent sannsynlig at tiltalte har gjort det han mistenkes for.⁴⁴ Det kan være at politiet mistenker en bruker for såkalt følgekriminalitet. Det kan være vanskelig å bevise. Likevel kan tvangsmidler benyttes i en viss grad, siden narkotikabruk hjemler tvangsmidler.⁴⁵ Andre grupper som er mer resurssterke ville ikke godtatt en slik ordning. En sammenligning kan trekkes. Det

⁴² § 31 andre ledd: *”Besittelse og bruk av narkotika m.v., jfr. § 24, første ledd, straffes med bøter eller med fengsel inntil 6 måneder, eller begge deler.”*

⁴³ Straffeprosessloven (Lov om rettergangsmåten i straffesaker av 22. mai 1981 nr.25) §§ 171 og 184 andre ledd.

⁴⁴ Straffeprosessloven § 171 flg.

⁴⁵ Prinsipp om myndighetsmisbruk setter visse grenser.

hadde vært uhørt om et straffebud hadde rettet seg mot en gruppe uten å konkretisere hva som er straffbart, for å muliggjøre bruk av tvangsmidler selv om det ikke foreligger mistanke om et konkret lovbrudd.

Overfor narkotikabruk er tvangsmidlene vel så inngripende som den formelle straffen. Hauge (2003 s.70-71) utdyper dette nærmere. Tvangsmidler, slik som pågrepelse og fengsling, er normalt forebeholdt mer alvorlige handlinger. Det er besynderlig at narkotikabruk kan medføre strenge sanksjoner og inngrep. Inngrep som oppleves som krenkende og diskriminerende. Også andre relativt uskyldige handlinger, som rammer lovbyteren selv er straffbare. Det gjelder blant annet påbudet om bruk av bilbelte, hjelm og redningsvest. Hauge mener likevel at det er en vesentlig forskjell. Brudd på disse bestemmelsene medfører ikke samme inngrep som ved bruk av narkotika. En billist som ikke bruker belte, blir for eksempel ikke kastet på glattcelle, ransaket eller kroppsvisitert.

Det kan hevdes at tvangsmidlene overfor narkotikabruk medfører at det ikke blir forholdsmessighet mellom handling og reaksjon.

8 Er straff for narkotikabruk hensiktsmessig?

8.1 Problemstilling

Mindretallet i Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4 s.331) legger til grunn:

”det forholdet at besittelse og bruk av visse avhengighetsskapende rusmidler, særlig alkohol, er tillatt i vårt samfunn, taler snarere mot enn for å tillate flere skadelige stoffer”.

Mindretallet forutsetter at straff er egnet til å forhindre narkotikabruk. På den annen side hevder **flertallet** (s.331) at bekjempelse av narkotikabruk *”er en oppgave av helsepolitisk og sosialpolitisk art, hvor andre midler enn strafferettslige tiltak må benyttes.”*

Dermed oppstår spørsmålet om straff er et hensiktsmessig virkemiddel. I den forbindelse bør årsakene til narkotikabruk undersøkes. Årsaker til bruk av narkotika behandles i pkt.8.2. Kartlegges årsakene, blir det enklere å se om straff er et hensiktsmessig virkemiddel. Spørsmålet om straff er egnet til å forhindre narkotikabruk besvares i pkt.8.3.

8.2 Årsaker til bruk av narkotika

Årsaker til bruk av narkotika reiser to spørsmål. Det første spørsmålet er hvorfor noen prøver narkotika. Det andre spørsmålet er hvorfor noen fortsetter.

8.2.1 Årsaker til at ungdom prøver narkotika: Smitteeffekt?

Mindretallet (s.81) legger til grunn at narkotikabruk skader andre, *”blant annet i form av smitteeffekt som leder til økt utbredelse av narkotiske stoffer”.*

Tanken om smitteeffekt ble introdusert av Karl Evang og Nils Berjerot. De så på *”narkotikabruk som et resultat av sosial smittespredning”* (Hauge 2000 s.241). Hver narkotikabruker ville rekruttere nye brukere i sitt nærmiljø, som igjen ville rekruttere

nye brukere. Hauge beskriver hvordan Evang og Berjerot var premissleverandører for presse, politikere og jurister. Disse maktsterke gruppene tok teoriene til seg. Kanskje videreutviklet de dem også?

Evangs og Berjerots teori om smittespredning må bygge på at narkotikabruk er veldig attraktivt. Hadde teorien medført riktighet, ville hele befolkningen i løpet av ganske kort tid blitt narkotikabrukere. Teorien henger likevel igjen hos **mindretallet**. På den annen side skal de ikke beskyldes for å ha samme oppfatning som Evang og Berjerot.

Mindretallet mener sannsynligvis ikke at smitten er så omfattende som Evang og Berjerot hevdet. Dermed kan det ikke utelukkes at de har et poeng.

Teorien kan fremsettes på ulike nivåer. Et synspunkt er at brukere presser, lurer eller overtaler ikke-brukere til å prøve stoff. Et mer nyansert utgangspunkt er at ikke-brukeres vilje påvirkes av at andre bruker stoff. Unge kan for eksempel bruke stoff for å tøffe seg eller for å bli akseptert. Et forhold må påpekes. For utstøtte blir brukermiljøene veldig viktige (Christie og Bruun 2003). Den utstøtte blir tatt imot. For å komme inn i et brukermiljø kreves det ikke mer enn at man bruker stoff og er ærlig (Lalander 2003). I andre sosiale lag er det flere og mer krevende kriterier for å bli med. Tas det utgangspunkt i at et brukermiljø består av folk som er utstøtte, kan det ikke sies at bruken skyldes smittespredning. Årsaken til bruken er utstøtelsen. Løsningen for de utstøtte er å danne grupper der det brukes narkotika. Felleskap og rus er løsningen på problemene. Dermed ser vi at brukermiljøene oppstår fordi ungdom med felles problemer møtes (Hauge (2001) skriver generelt om delkulturer).

Dette kommer Lalander (2003) inn på, selv om han ikke nødvendigvis tar utgangspunkt i at ungdommene er utstøtte. Brukerne var vanlig ungdom, som ønsket å oppleve noe. De droppet ut av skolen, de kjedet seg. De ville ha fart, spenning og øyeblikkopplevelser. Ungdommene ville ikke leve innenfor de rammer som samfunnet fastsatte. De ville finne på noe annet. Spørsmålet er hvilke muligheter de hadde til å velge et annet liv. I gamle dager var det slike muligheter. Vi kan ta et eksempel fra Norge, guttene kunne reise til sjøs eller på hvalfangst. I det postmoderne samfunnet er rammene lagt. I den forbindelse kommer narkotika inn. Bruk av narkotika gir mulighet til å oppleve noe. Lalander mener at manglene ikke er hektet til ungdommene, men samfunnet. Det er mangel på utfordringer.

På bakgrunn av Lalanders funn kan det ikke sies at brukere smitter andre. Personer som ikke er ute etter det samme blir ikke smittet. Dermed ser vi at bruk av narkotika ikke skyldes smittespredning, men at ungdommer kommer sammen for å løse felles problemer eller behov.

8.2.2 Grunner til at noen fortsetter: Seleksjonen

Christie og Bruun (2003) mener at misbrukernes problemer ikke har sin opprinnelse i stoffmisbruket. Sosiale problemer er den opprinnelige årsaken til elendigheten. Selv om ganske mange prøver stoff, skjer det en seleksjon. De fleste slutter. Folk fra lavere sosiale lag rammes. Sosiale problemer gjør det vanskeligere å slutte. Problemene kan gjøre det fristende å drømme seg bort. De som har jobb, familie og venner har større motivasjon for å holde seg stoff-fri, siden det er mer å tape. Folk med store sosiale problemer har ikke noe å komme tilbake til. Utstøtte kan også søke støtte i brukermiljøene, der de blir godt mottatt og vist forståelse. I tillegg kan straff og kontroll føre brukeren enda lenger vekk fra det alminnelige samfunnsliv (se pkt.10). I et slikt perspektiv blir straff ganske nytteløst.

Lalander (2003) la, som nevnt, til grunn at bruken skyldes mangel på utfordringer. Kolfjord (2003) er også inne på at bruken skyldes samfunnsforholdene, men med en annen innfallsvinkel. Hun intervjuet kvinnelige stoffmisbrukere. Kolfjord mener at misbruket skyldes rasjonelle valg, en ”fornuftig” handling som løser et problem. Bruken skyldes sosiale problemer. Dårlig helse, fattigdom, boligmangel og vold var forhold som førte kvinnene inn i rusmisbruket. Eneste måte å overleve på, var å ruse seg for å komme bort fra virkeligheten. Det blir feil å rette perspektivet mot brukeren, siden samfunnsforholdene er årsak til narkotikabruk. Forebygging av narkotikabruk må være bredere. En omlegging av sosialpolitikken, boligpolitikken, familiepolitikken osv. må til for å hindre at nye brukere kommer til. Vanlige forebyggingstiltak, informasjonskampanjer e.l., blir for smalt. Mens straff blir skivebom.

Psykiske problemer kan kanskje medføre at noen begynner med stoff. Vanskelig barndom kan være en annen forklaring. Mange barnhjemsbarn ender som

rusmisbrukere.⁴⁶ Svekkelse av personlige relasjoner kan ha betydning. En del ungdom blir sviktet av voksne. Mangel på voksne forbilder kan være et problem. Noen unge får ikke delta i samfunnslivet igjennom arbeid og posisjoner. De blir utstøtt (Christie og Bruun 2003). Forventingene om at alle skal lykkes er store i Norge. Det forventes at folk enten får seg jobb eller utdanning. Samtidig forutsettes det at alle har mulighet til å lykkes.

Et annet problem er boligmangel for vanskeligstilte ungdom i Oslo. Unge brukere i startfasen blir ikke tilbudt noe annet sted å bo enn på hospits. Der er forholdene så dårlige at noen heller velger å leve på gata.⁴⁷ For den som lever på gata kan rus bli løsningen, en måte man jo overleve på. Det er iallfall grunn til å tro at det blir vanskeligere å slutte når man ikke har et hjem å gå til. Oslo kommune har også et annet problem. De legger ned fritidsklubber i Groruddalen, slik at ungdom ikke får noe sted å være.⁴⁸ Oppsummeringsvis kan det hevdes at mangler i velferdsstaten kan medføre at flere blir misbrukere.

8.3 Er straff egnet til å forhindre narkotikabruk?

Bruk av narkotika kan skyldes sosiale problemer. I pkt.3 så vi hvordan kontrollen økte samtidig som problemene steg. En mulig forklaring kan være at problemene gjør at straff ikke virker i særlig stor grad. Tham (2003) er inne på det dette.

Kontrolltiltakene overfor svenske brukere økte på 1990-tallet, samtidig som antall brukere steg. I perioden 1968 til 1972 var det lite kontroll, likevel var det en omfattende nedgang i bruk. Tham konkluderer med at brukens omfang ikke avhenger av kontrollen, men av sosiale forhold. Hvis arbeidsløsheten stiger, blir det flere brukere osv. Andenæs (1996) er også av den erfaring at straff ikke virker overfor folk med sosiale problemer. Straff har vært forsøkt ved flere anledninger, men det har ikke nyttet. Det ble for eksempel prøvd overfor løsgjengerne, men det nyttet ikke, tvert imot ble de sosiale problemene større som følge av straff og umenneskelig behandling.

⁴⁶ <http://pub.tv2.no/TV2/nyhetene/article291972.ece> (Lesedato 27.10.04): "Barnevernsbarn får problemer".

⁴⁷ Aftenposten Aften 25. oktober: "Lever på gata, orker ikke hospits".

⁴⁸ <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/oslo/article876584.ece> (Lesedato 26.10.04): "Nattravnene advarer". De advarer mot nedleggelse av fritidsklubber.

Mange brukere er avhengige av stoff. Avhengigheten gjør at de benytter stoff uansett. Straff kan ikke forhindre det. I et slikt perspektiv blir straff ganske nytteløst. Den rasjonelle lovbrøyer man ser for seg, er ikke der. Brukerne veier ikke hensynene for eller mot hverandre, der straffen er et motargument. De bruker stoff uavhengig av en slik tankegang. Det hjelper ikke å skremme med straff, siden stoffbruket er en del av livsstilen. Straff, en bot eller et fengselsopphold, er ikke egnet for å endre livsstilen. Heller ikke jaging.

Myndighetene uttaler ikke at de forsøker å løse et samfunnsproblem ved straffesystemets hjelp (Träskman 1995 s.157). De fremstiller det som en kamp mot lovbrudd og lovbrøyer. En slik tilsløring må til for å legitimere bruk av straff, siden straff vanligvis ikke brukes overfor sosiale problemer. Det har mye for seg når Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4 s.83) uttaler at *"lovgever i mange sammenhenger har hatt en for optimistisk tro på hva som kan oppnås ved straff"*.

Et annet faktisk forhold sier en del. Når de fleste av oss får problemer er ikke straff løsningen. Da benyttes lege, psykolog, terapi eller hva det måtte være.

9 Straffens latente funksjoner

Ovenfor er det antydnet at narkotikabruk ikke er straffverdig, at allmennprevensjonens effekt er begrenset og at sosiale problemer medfører at straff har begrenset virkning. Det må likevel være en grunn til at vi fortsetter å straffe.

Dette kommer Mathiesen (1997) inn på. I følge Mathiesen *"har samfunnsforskere fremhevet at straffen generelt, og fengselsstraffen spesielt,"* også har *"ikke tilsiktede virkninger"* (s.61). Mathiesen fremhever også at samfunnsforskere har *"spurt om det ikke kan være så at (fengsels)straffen til og med har ikke tilsiktede virkninger som bidrar til at den består"* (s.61-62).

Mathiesen mener at det er tre hovedgrunner til at straffen opprettholdes. Det er straffens *"renovasjonsfunksjon"*, *"avledningsfunksjon"* og *"handlingsfunksjon"* (s.63). Spørsmålet er om disse funksjonene gjør seg gjeldende ved straff for bruk av narkotika.

9.1 Renovasjonsfunksjon

I dette avsnittet skal det drøftes om narkotikabrukere *"plasseres utenfor samfunnet, ute av sirkulasjon"* (Mathiesen 1997 s.63) ved at de settes i fengsel for bruk og besittelse av narkotika.

Noen vil kanskje hevde at straffen for bruk og besittelse ikke er så alvorlig. Tall for 2003 viser imidlertid at 155 ble idømt ubetinget fengsel for bruk og besittelse av narkotika.⁴⁹ Her skal det angis fire forhold som kan medføre at ubetinget fengselsstraff ilegges.

For det første er det vanlig at påtalemyndighet tar ut tiltale for flere straffbare forhold, slik at flere lovbrudd blir bedømt i en og samme rettssak.⁵⁰ En narkotikabruker kan for eksempel bli dømt for narkotikabruk og tyveri. Begge forhold vil bli tillagt vekt ved

⁴⁹ Se pkt.3.2 tabell 4.

⁵⁰ Se Straffeprosessloven § 13.

straffeutmålingen. Dermed kan narkotikabruken bli avgjørende på vektskålen, når det vurderes om ubetinget fengselsstraff skal ilegges eller ikke.

For det andre kan gjentatt narkotikabruk medføre fengselsstraff, siden gjentakelse bedømmes strengere. Den som har tidligere straffedommer bak seg blir normalt bedømt strengere (Eskeland 2000).

For det tredje må betingede fengselsstraffer i en del tilfeller sones, siden bruken gjentas, se straffeloven § 54 nr.3. Det begås nye lovbrudd i prøvetiden. Brudd på andre fastsatte vilkår for betinget fengselsstraff kan også medføre at dommen må sones, se straffeloven § 54 nr.2.

For det fjerde må det nevnes at forelegg (bøter) er den dominerende reaksjonen for bruk og besittelse.⁵¹ Noen vil hevde at bøter ikke er en stor byrde, særlig for brukere som ikke betaler for seg. Straffeloven har imidlertid en urimelig regel. Den som ikke er i stand til å betale bøter må sone, se straffeloven § 28. Fattige må betale for det i form av fengsel. Bøtesoningsregelen er begrunnet med at betalingsudyktige ikke skal begå lovbrudd som medfører bøter, med den beveggrunn at de slipper reaksjoner. Straffetrusselen skal være reell. Spørsmålet er hvordan dette hensynet gjør seg gjeldende ved narkotikabruk. Narkomane bruker stoff siden de er avhengige, de klarer ikke å la være. Det er grunn til å tro at bøtesoningsregelen ikke har noe å si for forbruket. Forbruket hadde neppe gått opp selv om regelen hadde blitt fjernet. (Samme argumentasjon kan for øvrig benyttes overfor selve straffen, legemiddeloven § 24 jf. § 31.)

Et annet spørsmål er hvem som settes i fengsel; renoveres. I den forbindelse er utvelgelsesprosessen viktig. Hvilke handlinger myndighetene velger å kriminalisere har betydning for utvelgelsesprosessen. Forskjellsbehandlingen mellom alkohol og narkotika fører til klasselovgivning. Allmennheten benytter alkohol i frihet, mens vanskeligstilte ungdom og slitne brukere settes i fengsel for narkotikabruk. Et av de viktigste argumentene for å oppheve løsgjengerloven var at den virket som en klasselov (Andenæs 1996). Straff for narkotikabruk har samme virkning.

⁵¹ Se pkt.3.2 tabell 4.

Også innenfor den gruppen som er kriminalisert; blant narkotikabrukere, kan det skje en utvelgelsesprosess. Ved narkotikabruk er det intet offer som melder fra til politiet. Det kan bety at **de mest synbare** for politiet, de mest slitne, i størst grad blir gjenstand for politikontroll og straff. Bergersen Lind (1974) antyder at de mest synbare blir utsatt for kontroll. I den forbindelse kommer også spørsmålet om hvem politiet velger å kontrollere.

Det kan også spørres om hvordan tilstanden er for de som settes i fengsel.

Thorsen (2004) har sammenlignet levekårene for befolkningen, domfelte for narkotikalovbrudd og domfelte for andre lovbrudd. Målestokken var familieforhold, utdanning, inntekt og offentlige støtteordninger. Domfelte hadde dårligere levekår enn befolkningen. Mens domfelte for narkotikalovbrudd hadde dårligere levekår enn andre domfelte. De hadde mindre tilknytning til familie og falt utenfor arbeidsmarkedet. Noen falt også utenfor støtteordninger de hadde rettskrav på. Thorsen viser også hvordan problemene hopet seg opp. Dette illustrerer hvordan de aller svakeste blir renovert av straffesystemet. De svake settes ut av sirkulasjon, ved at de isoleres i fengsel. Kriminaliseres narkotikabruk vet man hvem som rammes. Det er brukere av narkotika som rammes, ofte fattige og utstøtte mennesker.

Renovasjonsfunksjonen kan være en forklaring på at myndighetene fortsetter å straffe selv om det ikke virker positivt. På samme måte som fortidens løsgjengere ble renovert ved tvangsarbeid, blir nåtidens narkotikabrukere satt ut av sirkulasjon via fengselsstraff. Straffesystemet retter seg inn mot de svakeste i samfunnet. De aller svakeste blir satt i fengsel.

9.2 Avledningsfunksjon

Mindretallet i Straffelovkommissjonen (NOU 2002:4) mener at narkotikabruk skal bekjempes med straff. Dermed rettes fokuset mot brukeren og stoffet. Det kan virke naturlig å rette fokuset mot stoffet, siden stoffmisbruket er et problem. Det er imidlertid begrenset hva man oppnår, siden ungdom kan skaffe stoff innen kort tid (Christie og Bruun 2003). Ved å rette fokuset mot de forhold som får ungdom til å bruke stoff kunne kanskje mer vært oppnådd. Straffen dreier fokuset bort fra slike forhold. Det kan være beleiligt å rette søkelyset vekk fra det primære problemet; sosiale problemer. Det er

enklere å straffe enn å løse sosiale problemer. Det kan også være at makthaverne ikke ønsker å ta tak i sosiale problemer (Christie og Bruun 2003). De fleste lever godt slik som det er. Mange ser ikke behovet for samfunnsendringer siden de selv har det bra. Samfunnsendringer kan gå utover interessene til de som har det bra, de må kanskje være med på å betale.

Straffen tar også fokuset bort fra behandling og hjelp. Det beste eksemplet er kanskje prioriteringene i statsbudsjettet.

Mathiesen (1997 s.63) setter avledningsfunksjonen i et større perspektiv. Han mener *”at oppmerksomheten vår tas bort fra de virkelige farene i det moderne samfunnet når fengsel brukes mot en gruppe temmelig ufarlige lovbrøyttere”*. Ved å sette *”de små”* i fengsel, gis det *”inntrykk av at det er deres handlinger som er farlige”*. Mathiesen mener at de virkelig farlige handlingene begås av de store. Han nevner *”næringslivets overforbruk av ressurser”*, *”naturforurensinger”* og *”helsefarlig arbeid”*.

Det er de små som straffes, slitne brukere. Samtidig kan det sies at brukernes handlinger ikke utgjør noen stor fare for vårt samfunn. Andres handlinger er mer truende.

Avledningsfunksjonen kan også ha en annen betydning. Straff kan styrke samholdet mellom lovlydige borgere (Aubert 1954). Folk kan føle seg bedre, få ut sin aggresjon, når andre pekes ut som sydebukker. I følge Aubert (s.209) må to betingelser til for at *”strafferetten skal styrke samfunnssolidariteten ved å etablere en utgruppe”*.

Lovbrøytterne må tilhøre en *”liten gruppe”* som er *”kvalitativt”* forskjellig fra lovlydige borgere. Slitne narkomane er en relativt liten gruppe som skiller seg ut.

Ikke-brukere blir *”velfortjente borgere i et rettferdig samfunn”* (Christie og Bruun 2003 s.226).

Dette kan oppsummeres med at straff tar fokuset bort fra de reelle problemene.

9.3 Handlingsfunksjon

Ved å fremsette en ambisiøs målsetning, om et narkotikafritt samfunn (se for eksempel St.prp. nr.58 (1997-98) *Handlingsplan for redusert bruk av rusmiddel 1998-2000*), viser myndighetene handlekraft. Det kreves imidlertid også handlekraft når det gjelder gjennomføringen av målsetningen. I den forbindelse er straff en god måte å vise handlekraft på, siden straff er noe av det mest synbare ved politikken. Det gir også oppslutning blant velgerne (Christie og Bruun 2003). Straffen gir uttrykk for at myndighetene gjør noe med problemene, selv om problemene egentlig ikke løses.

Politiet var en viktig premissleverandør i debatten om kriminalisering. I 1967 foreslo politiet i Oslo at det også skulle være straffbart å være tilstede der andre bruker stoff (Christie og Bruun 2003). Forslaget ble aldri vedtatt. Det viser imidlertid at politiet ønsket kriminaliseringen velkommen. Jo mer som kriminaliseres, jo viktigere blir politiet. De får flere oppgaver, flere ansatte, høyere status osv. Andenæs (1994) viser til at narkotikapolitiet, på samme måte som andre institusjoner, vil fremheve den store betydningen av eget arbeid.

I pkt.3 så vi hvordan kontrollen steg på 1990-tallet. Det viser at politiet duger, de klarer å få unnagjort flere saker. Nå kan det spørres om hvorfor politiledelsen (Justisdepartementet, Politidirektoratet og politimestere) velger å prioritere saker som gjelder bruk og besittelse av narkotika. Ved andre lovbrudd er politiet avhengige av anmeldelser. Når det gjelder narkotika, er det opp til politiet å velge hvor mange saker de vil ta tak i. Bruk og besittelse er lovbrudd med høy oppklaringsprosent. Ved å etterforske mange lovbrudd av denne typen, vil den gjennomsnittlige oppklaringsprosenten stige. For regjering og Storting er oppklaringsprosenten en viktig målestokk for politiets dugelighet (St.meld. nr.22 (2000-2001) *Politireform 2000*, se spesielt vedlegg 1).

Politiets kamp er nytteløs i den forstand at politiet ikke klarer å utrydde problemet. Utbredelsen kan i høyden reduseres. Christie og Bruun (2003) legger til grunn at narkotika er en god fiende blant annet fordi problemet aldri vil forsvinne. Den omstendighet at problemet ikke forsvinner, gjør at politiet får vist at de har en viktig jobb å gjøre.

Avslutningsvis kan det sies at myndighetene benytter straff for å vise at de er handlekraftige.

9.4 Hovedspørsmålet

Spørsmålet er hvordan det er mulig å opprettholde kriminaliseringen på bakgrunn av renovasjonsfunksjoner, avledningsfunksjoner og handlingsfunksjoner.

Narkotika er den svakeste fiende på grunn av økonomiske interesser. Det er knyttet større etablerte økonomiske interesser til tobakk og alkohol. Forbud har vært forsøkt, men har ikke ført til varige ordninger (Christie og Bruun 2003).

I den helsedominerte fasen (1928 -1965) ble problemene løst via helselovgivningen, ved restriksjoner på utskrivninger av legemidler osv. Brukerne, de som representerte problemet, var blant annet leger (Bergersen Lind 1974). Leger har høy sosial status. Derfor er det naturlig at straff ikke ble ansett som løsningen. Rundt 1965 begynte ungdommene å bruke stoff. Det er en betraktelig svakere gruppe. Samtidig forestiller man seg at denne gruppen behøver kontroll. Hvor svak gruppen er og forestillingene om gruppens behov for å kontrolleres, kan ha betydning for kriminaliseringen. Det er lett å forstille seg at en svak gruppe, de narkomane, har behov for å bli kontrollert.

Grunnen til at brennevinsforbudet hadde så kort levetid var at det grep inn i "*tilvante skikker*" (Andenæs 1996 s.150). Mange betraktet det som et inngrep i den personlige frihet. Et betydelig mindretall kjempet imot. Siden kampen mot narkotika har en vesentlig bedre oppslutning i folket, åpner det for en hardere politikk mot brukerne.

10 Straffens negative konsekvenser

Ovenfor har vi sett på straffens antatte nyttevirksomheter. I dette kapitlet skal imidlertid straffens negative konsekvenser kartlegges.

Straffelovkommisjonen (NOU:2002:4 s.84) mener at straff kan *"ha uønskede sidevirkninger"*. Noe som innebærer at man må være forsiktig med å kriminalisere handlinger. Spørsmålet er om straff for narkotikabruk medfører kontrollskader.

10.1 Kontrollskader for brukerne

10.1.1 Ungdom i startfasen

Mindretallet i Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4 s.331) legger til grunn at det ikke skal skilles mellom *"såkalte lette eller tunge stoffer"*, når det gjelder kriminaliseringen.

Alle stoffer blir dermed omsatt i ett illegalt marked. De som er på søk etter svake stoffer kommer derfor i kontakt med forhandlere av sterkere stoffer (Andenæs 1996). Christie og Bruun (2003) fremhever at skillet skaper et troverdighetsproblem overfor ungdom som står i opposisjon til myndighetene. Myndighetene har sagt at alle stoffer er like farlige. Når ungdommene prøver ut de svake stoffene, vil de oppleve at informasjonen ikke stemmer. Stoffet er ikke så farlig. Dermed kan de innbille seg at informasjonen heller ikke stemmer ved sterkere stoffer.

Ved å rette fokuset mot hva slags stoff ungdommen benytter, kan viktig informasjon gå tapt. Om en person blir misbruker er ikke nødvendigvis avhengig av definisjonen på stoffet. Det har mer sammenheng med *"livsstilsprofiler"*, personer som er truende til å prøve alt, *"som ikke nekter seg noe"* (Christie og Bruun 2003 s.82). Det er vel så stor grunn til å reagere overfor regelmessig bruk av alkohol, kanskje på uvanlige tidspunkt, enn overfor engangsbruk av cannabis.

Et annet problem er skremmebildet av narkotikaen (Christie og Bruun 2003). Den store forargelsen. Den voldsomme stemplingen, som selv uskyldig befatning med narkotika

medfører, kan føre den stemplede inn i en misbrukskarriere. Enhver som bruker narkotika tillegges en rekke egenskaper. Folk anser narkotikabrukere som tvilsomme og kriminelle (Hauge (2001) skriver generelt om stempling og stigmatisering).

Staten gir heller ikke informasjon om faresituasjonene ved bruk av narkotika, siden all bruk er straffbar. All narkotikabruk er ikke farlig, det fører ikke nødvendigvis til misbruk, men et sted går grensen. Siden alt tas over en kam, så blir det ikke gitt informasjon om grensen (Hedda Giertsen, forelesning september 2004). Christie og Bruun (2003) uttrykker det slik at myndighetene har lagd en stor mur rundt alle stoffene, men ingen innvendige murer mellom stoffene. Det kan få betydning for de som er innenfor muren.

I sin generelle drøftelse er Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4 s.83) inne på noe som ofte fremheves av strafferettsjurister. Hvis for mye kriminaliseres, kan tilliten til lov og rett svekkes. Straff kan derfor bli et *"mindre effektivt middel mot mer alvorlig kriminalitet"*. Ungdom i startfasen oppdager at deres bruk er kriminalisert. Det oppleves som urettferdig; det er andre handlinger som like gjerne kunne vært kriminalisert. Dermed kan ungdom, som er i opposisjon til myndighetene, miste respekten for straffebud som retter seg mot alvorlige handlinger. Siden unge brukere allerede er stemplet som kriminelle, har de lite å tape på å begå flere lovbrudd.

10.1.2 Tunge misbrukere

Mindretallet i Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4 s.81) fremhever at narkotikabruk medfører *"sosial mistilpasning"* og benytter det som et argument for å straffe. På den annen side kan det spørres om hva som er årsaken til den sosiale mistilpasningen. Samme fraksjon (s.331) mener at straff må til for å forhindre flere skadevirkninger som følge av rus. Det kan imidlertid spørres om straff er med på å gjøre vondt verre?

Ved å ta utgangspunkt i brukernes problemer, kan det spørres om hva som er årsakene til problemene.

Uavhengig av hva som er årsakene til problemene, kan skadereduserende tiltak være med på å redusere dem. Mangel på skadereduserende tiltak er en medvirkende årsak til at problemene er så store som de er. I 1990 ble "Frankfurt-resolusjonen" inngått. Byene

Frankfurt, Hamburg, Zürich og Amsterdam deltok. Det ble lagt vekt på skadereduserende tiltak, slik som metadonutdeling og bruk av sprøyterom (Frantzsen 1997 s.240). Oslo derimot, er med i en annen gruppering; "Cities against drugs". Det er ikke tilfeldig, siden Norge (og dermed Oslo) retter fokuset mot stoffet via straffelovgivningen.

Siden bruk er straffbart og samfunnet skal være narkotikafritt, kan ikke myndighetene legge forholdene til rette for bruk av narkotika, uten å gå på akkord med sine prinsipper. Det tok lang tid før myndighetene begynte å dele ut sprøyter, enda lenger ved metadon. Sprøyterom er ennå ikke tatt i bruk. Det er også en form for dobbeltmoral å legge forholdene til rette for en handling som er straffbar. Utdeling av sprøyter kan tas som eksempel. Rent logisk, juridisk sett, er dette overlevering av redskap som benyttes for å begå en straffbar handling; medvirkning. På dette området mener jeg at dobbeltmoral er bedre enn ingen moral, det er en fordel at brukerne får hjelp. I dette eksemplet; rene sprøyter. Siden bruk er straffbart, vil det hele tiden oppstå slike dilemma. Visse tiltak, som hadde vært fordelaktig, blir aldri iverksatt eller det tar lang tid, siden det vil stride mot prinsippet om et narkotikafritt samfunn.

Straffen, og prinsippet om et narkotikafritt samfunn, prinsippets makt, gjør at problemene presser frem tiltakene (Hauge 2000). Hauge viser til at problemene må bli veldig store før myndighetene setter inn tiltak. Tiltakene kommer i ettertid av problemene. Hadde tiltakene kommet forut for problemene, ville problemene blitt mindre. Det kalles forebygging. Et eksempel belyser dette. Før myndighetene visste om hiv-smitten var de ikke villige til å dele ut sprøyter. Myndighetene visste at urene sprøyter medførte smitte av visse sykdommer. Problemet var imidlertid ikke stort nok for myndighetene, før hiv-smitten kom. Prinsippet om å ikke legge forholdene til rette for narkotikabruk var viktigere enn å forhindre smitte av hepatitt og lignende. Hvis myndighetene forut for hiv-epidemien hadde sørget for at brukerne hadde rene sprøyter, ville kanskje færre blitt smittet.

Et annet eksempel er metadonprosjektet (Frantzsen 2001). Siden bruk er straffbart, tok det lang tid før prosjektet ble satt i gang. Mange jobbet imot. Når det først ble satt i gang, var det kun 50 plasser. Kriteriene var strenge, samtidig som de ekskluderte hverandre. Alvorlig syke mennesker måtte konkurrere om få plasser. Det skapte splid i

miljøet. Myndighetene ga lite informasjon. Mange brukere ble gitt håp, som gikk tapt da søknadene ble avslått.

På bakgrunn av dette kan det hevdes at mangel på skadereduserende tiltak er en kontrollskade.

Et problem er hvordan stoffene brukes og inntas. Kriminaliseringen medfører at stoffene og bruken av dem ikke er *"underlagt noen form for kvalitetskontroll"* (Hauge 1992 s.157). Brukerne benytter giftige erstatningsstoffer. Det kan medføre forgiftning. Samtidig er det vanskelig for brukerne å kontrollere styrken på stoffet. Brukere kan over lengre tid gå på svakt heroin. Det illegale markedet gjør at det plutselig dukker opp sterke stoffer. Dermed er det fare for overdose, siden uvitende brukere vil benytte like store doser.

I 2001 var det 338 overdosedødsfall i Norge, mens det i 2003 var 172. En av hovedårsakene til nedgangen kan ha vært den lave heroinstyrken. Den var rekordlav, på 23 prosent (*Narkotikasituasjonen i Norge 2003* s.24). Da heroinen var som sterkest, rundt 2000, toppet Norge statistikken over antall overdosedødsfall i Vest-Europa i forhold til antall innbyggere (Christie og Bruun 2003). Styrken på heroinen fikk altså størst utslag i Norge, landet med den strenge narkotikakontrollen og den restriktive metadonpolitikken. Norske brukere hadde små muligheter til å kontrollere styrken. Krigen i Afghanistan ga svakere stoffer.⁵² Det er et paradoks at krigen i Afghanistan kom norske brukere til unnsetning.

Hauge (1992 s.157) legger også til grunn at manglende kunnskap hos brukerne er skadelig. Myndighetene vil ikke lære brukerne hvordan sprøyter skal settes, siden det er straffbart. *"Manglende kunnskap om hvor og hvordan"* en sprøyte skal settes kan *"føre til alvorlige betennelser, smittespredning og andre skader"*.

⁵² Se Aftenposten Aften 1. februar 2004: "Overdosedødsfallene ned i Oslo". I artikkelen blir det fremhevet at krigen i Afghanistan medførte lavere heroinstyrke.

Dette er en gruppe med kontrollskader som skyldes at *"myndighetene bruker store resurser for å sørge for at de ikke har kontroll over stoffene"* og hvordan de brukes (Evy Frantzen, forelesning september 2004).

Domfelte for narkotikalovertredelser har store sosiale problemer (Thorsen 2004).

Myndighetene vil ikke dele ut stoff siden det skal forbys med alle midler. Det betyr at brukerne må kjøpe narkotika på det illegale markedet. Kontroll med innførsel og omsetning gjør at narkotika blir dyrt. Misbrukernes penger går med til å kjøpe stoff. Det blir ikke penger igjen til alminnelige formål, bolig, mat, klær, ferier osv. Dermed blir det mer nød og elendighet. All tid går også med til å skaffe penger og stoff, det blir en besettelse. Penger kan hovedsakelig skaffes på tre måter, ved prostitusjon, vinningskriminalitet og omsetning av stoff (Evy Frantzen, forelesning september 2004). Prostitusjon og kriminalitet kommer av de høye prisene, som igjen skyldes kontrollen. Kontrollen medfører altså prostitusjon og følgekriminalitet. Hadde brukerne fått stoffer, metadon eller lignende, kunne vi unngått dette. I dette avsnittet blir det antydning at sosiale problemer og følgekriminalitet i stor grad skyldes at brukerne ikke får tilgang til stoffene på en legal måte.

Brukerne lever et slitsomt liv. Politikontrollen er noe av årsaken. Brukerne blir jaget, ransaket og satt i fengsel. Brukerne kan ikke leve ut sin livsstil i fred, siden den er straffbar. Å hele tiden måtte skjule seg for politiet, når sprøyter settes osv, gjør hverdagen slitsom. Hvor slitsom hverdagen blir, avhenger i stor grad av hvor intensiv kontrollen er. Hvis myndighetene ikke godtar at brukerne kan være på et bestemt sted, må de jages rundt i byen. Det gjør dagen slitsom. Merete forteller til Aftenposten:

*"Vi går og går. Så fort vi stanser, eller er mer enn tre sammen, kommer vektere eller politi og jager oss videre. Men også vi må få lov til å sette oss ned et sted."*⁵³

En rapport fra den danske Sundhedsstyrelsen (Sundhedsstyrelsen 1994 s.32-33) legger til grunn at *"Den høje dødelighed blandt stofmisbrukere er en markant indikator på, hvor belastende en tilværelse stofmisbrugerlivet er"*. De restriktive kontrolltiltakene kan derfor medføre døden.

⁵³ Aftenposten 8. juli 2004: "Vi kan ikke bare forsvinne".

Oppsummeringsvis ser vi at kriminalisering gjør det mulig å kontrollere hverdagen til brukerne på en slik måte at den blir ekstra slitsom.

Flertallet i Straffelovkommissjonen (NOU 2002:4 s.331) tar opp det forhold at brukerne blir stigmatisert. Kontakten med ikke-brukere svekkes og det blir enklere å fortsette i brukermiljøet. Smith-Solbakken og Tungland (1997 s.135) tar for seg noe de kaller *"rolletapstrappa"*. Jo lengre man går ned i denne trappen, jo lengre fjerner man seg fra det konvensjonelle samfunnet. Det første steget er at brukerne faller utenfor skolen (de slutter), det andre er loven (de blir lovbrøyttere), så følger arbeidsmarkedet, boligmarkedet og resten av samfunnet. Lengst vekk fra det konvensjonelle samfunnet havner den som blir innesperret. Vedkommende blir stemplet og stigmatisert. Vi ser at straffen er med på å bringe brukerne lenger ned i trappen, lenger vekk fra det konvensjonelle samfunnet. Straff og innesperring er med på å skille brukerne fra resten av samfunnet. Det får betydning for brukernes muligheter til å slutte.

Smith-Solbakken og Tungland mener også at avhengigheten ikke bare skyldes stoffet. Brukere av narkotika blir kulturelt, sosialt og økonomisk avhengige. Brukerne tilhører et miljø der de kan bli verdsatt, ansett som ærlige, flinke, pliktoppfyllende og betalingsdyktige. Miljøet gir brukerne status. For å slutte må brukerne tre ut av dette miljøet og over til det normale samfunnslivet. Der blir man ansett som eksnarkoman, uærlig, udugelig og betalingsudyktig. Dermed blir det vanskelig å forlate brukermiljøet til fordel for det konvensjonelle samfunnet. Kløften er meget stor. Straff er med på å gjøre kløften enda større. Straff bidrar til at den eksnarkomane blir ansett som kriminell.

Dette kan oppsummeres med at straff støter brukerne vekk fra det konvensjonelle samfunnet.

Brukerne føler seg urettferdig behandlet av samfunnet. Dette er mennesker som *"føler sig så avvist af samfundets normale grupper og institutioner at de søger tilflugt i en selvdestruktiv subkultur"* (Winsløw 1985 s.88). Disse blir så kontrollert for sin bruk. Da forsterkes følelsen av å bli avvist av samfunnet. Kontroll overfor denne gruppen vil virke mot sin hensikt. Det styrer brukerne inn i en egen subkultur. Hauge (1992 s.157) er også inne på dette. Straffen oppleves som veldig urettferdig. Det medfører at

brukerne *"kommer i sterkere opposisjon til det konvensjonelle samfunnet"*. Straff *"vil kunne forsterke antisosiale holdninger"*. Straff kan derfor gjøre det vanskeligere å behandle, oppnå dialog og tillit.

Giertsen (1995) beskriver hvordan fanger blir gjenstand for narkoundersøkelser. Urinprøver tas mens fangen observeres. I tillegg blir det foretatt undersøkelser av kroppens hulrom. Det forekommer også kontroll med avføring på spesialdo. Fangen kan isoleres i flere dager, mens han eller hun overvåkes. Hvis fangen *"sovner og hendene gjemmes i teppet"*, blir vedkommende vekket (s.422). Dette er sterkt krenkende inngrep, som umulig kan medføre at brukerne får tillit til myndighetene.

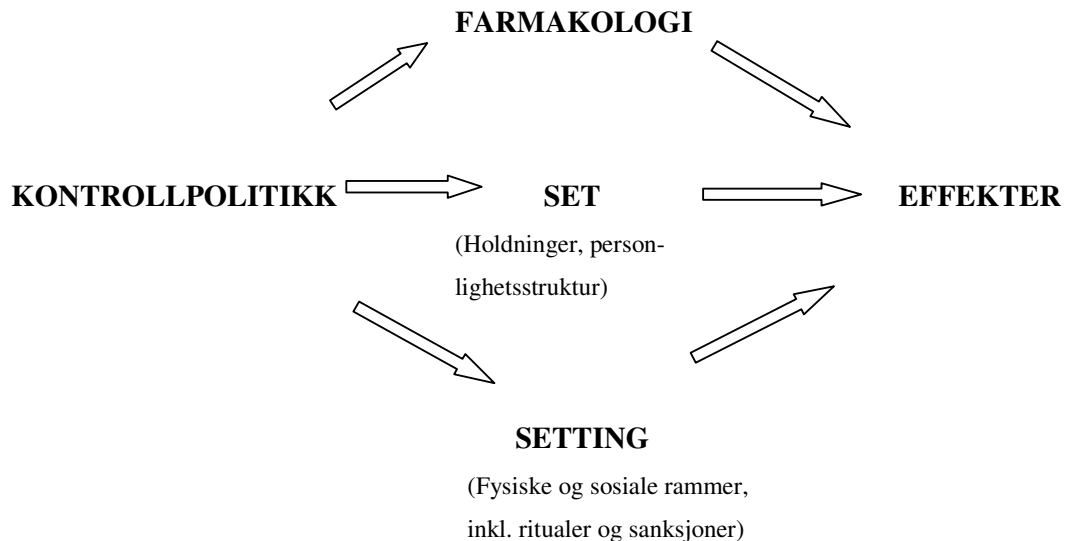
En kontrollskade er altså at brukerne kommer i opposisjon til det konvensjonelle samfunnet.

Lalander (2003) nevner et eksempel på uheldig kontrollpolitikk i Sverige, som vi ikke har i Norge. Spørsmålet er hvordan brukerne reagerer når en venn får overdose. Det kan være at brukerne lar være å kontakte ambulanse. Grunnen er at overdoseapparatet ringer til politiet. Dermed kommer politiet for å ransake leiligheten osv. Det er tett kopling mellom hjelp og kontroll. Den som ringer etter hjelp ber samtidig om arrest eller fengsling. Dette eksemplet illustrerer omkostingene når kontroll og hjelp blandes sammen.

Brukernes avhengighet er et problem. Christie og Bruun (2003) mener at skrekkbildet av narkotika, som blant annet straffelovgivningen har bidratt til å skape, gjør det vanskeligere å slutte. *"Troen på avhengighet skaper avhengighet"* (s.72). Myten er engang bruker, alltid bruker. Brukerne lærer at det er veldig vanskelig å slutte, dermed blir det enda vanskeligere. Sykehuspasienter blir som regel ikke avhengige av morfin. For å bli morfinist må man lære det.

For å oppsummere det som er fremkommet i dette kapitlet må et forhold påpekes. I pkt.2 har vi sett at narkotika ikke kan skilles fra legale rusmidler ut fra farmasøytiske virkninger. Skillet mellom onde og gode stoffer er villedende, det finnes ikke (se også Ege 1985). Det er kontrollen som skiller stoffene. Dermed ser vi at kontrollskadene er en viktig årsak til at narkotikabrukere ofte har det verre enn misbrukere av andre

rusmidler. Kontrollpolitikken påvirker virkningene av rusmidlene. Ege påpeker at virkningene av et rusmiddel avhenger av hvilken mening bruken gis. Det er mye psykologi. Brukere av samme stoffer kan reagere helt annerledes. Mennesket er ikke en passiv mottaker. Omgivelsene påvirker rusen. Ege har lagd følgende figur (s.46):

Vi ser at kontrollpolitikken har betydning utover forbrukets omfang. Kontrollen påvirker også det Ege kaller "set" og "setting". Med "set" menes hvordan en person er konstruert på det tidspunkt rusmidlet inntas. "Setting" angir rammene ved stoffinntakelsen. Det angir de sosiale reglene og sanksjonene, for når, hvordan og hvorfor et rusmiddel skal inntas. Det angir også hvilken atferd som forventes etter rusinntaket. Ege benytter heroin som eksempel. Kontrollpolitikken har skapt en "*glorie af lovløshed omkring dette stof*" (s.47). Det har både legitimert en omfattende kriminell aktivitet hos brukerne og motvirket etableringen av fornuftige normer og holdninger.

Til slutt kan det konstateres at brukerne er i en kattepine. Foranledningen til bruken er sosiale problemer. Bruken forverrer problemene. I tillegg kommer kontrollskadene. Det gjør det vanskeligere å være bruker, de sosiale problemene blir enda større. Kriminaliseringen medfører også at brukerne ikke får den hjelpen de skulle hatt.

10.2 Kontrollutgifter/skader for samfunnet

Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4 s.83) legger til grunn at resurshensyn må *”tas i betraktning ved vurderingen av i hvilken grad samfunnet skal bruke straff som reaksjon mot uønskede handlinger”*. Politi og rettsvesen har stadig økende arbeidspress. Hvis det er slik at politi- og rettsvesen heller bør bruke resurser på andre forhold enn narkotikabruk, bør det legaliseres.

I følge Hauge (1992 s.155) er narkotikaavdelingen ved Oslo politikammer *”visstnok den største i noen nord-europeisk hovedstad”*. Norge har bygd opp et stort kontrollapparat mot narkotika. Det er snakk om store pengesummer som går med til både politi, domstoler og fengselsvesen. I St.meld. nr.16 (1996-97) s.9 legges det vekt på at narkotikaproblemene medfører utgifter for rettshåndhevelsen. Det kan innvendes at valget av reaksjoner overfor narkotikabruk; omfattende kontroll, er en vesentlig årsak til at utgiftene for rettshåndhevelsen er så store. I pkt.10.1.2 ble det tvert imot antydnet at kontroll fører til mer kriminalitet, som igjen må kontrolleres.

Resursene kunne vært anvendt til andre formål. Vi kunne brukt mer penger til behandling av slitne brukere. Det kunne også vært rettet mer resurser mot ungdom i startfasen. En mulighet er å gi disse ungdommene noe å fylle tiden med, noe meningsfylt å gjøre.

Prinsippet om et narkotikafritt samfunn har ført til at narkotikapolitikken skiller seg fra andre områder. Ved annen form for kriminalitet tales det om en optimal mengde med kontroll (Eide 1999). Er kontrollen liten, lønner det seg å sette inn mer kontroll. Effekten overstiger kostnadene. Er kontrollnivået høyt, er mer kontroll ulønnsomt. Kontrollkostnadene overstiger nytten. Derfor er det *”ingen”* som går inn for at vi skal ha et kriminalitetsfritt samfunn. Kostnadene ville blitt altfor høye. Det samme gjør seg gjeldende overfor prinsippet om et narkotikafritt samfunn. Prinsippet har gjort at vi setter inn mer og mer kontrollresurser, selv om det ikke nytter. Tanken er at kontroll nytter. Når problemene ikke løses, settes det inn enda mer kontroll.

Den strenge kontrollen overfor narkotikabruk, blant annet den restriktive holdningen til utdeling av metadon, medfører at markedet for illegal narkotikaomsetning blir enda større. Andenæs (1996) beskriver hvordan forbudet mot sprit i USA skapte et illegalt

marked som ga grobunn for organisert kriminalitet. Det illegale markedet, for innførsel og omsetning av narkotika, medfører organisert kriminalitet. Kampen mot narkotika skaper et stort marked som den organiserte kriminaliteten går inn i. Når kriminelle har lagd en organisasjon for omsetning av narkotika, er det fare for at organisasjonen også benyttes for å begå andre former for kriminalitet (Träskman 1995). Dermed skaper kontrollen en evig krig mellom politi og narkoligaer.

Straff for narkotikabruk gjør noe med oss. Ikke-brukere ser på narkomane som noe annet enn dem. Istedenfor en del av vårt samfunn, en konsekvens av vårt samfunn (Giertsen 1994 s.300 ga inspirasjon til formuleringene). Et slikt utgangspunkt har betydning for våre holdninger overfor brukere. De blir sett på som annenrangs mennesker. Brukere kan dø i metadonkø eller som følge av mangelfull behandling, uten at vi løfter en finger.

Bruk av mye straff er med på å gjøre statsmakten mer brutal, det gjør noe med samfunnets moral. Dette er Christie (1997) inne på når han kritiserer de høye fangetallene, blant annet i USA. Overfor narkotika benyttes mer straff enn normalt, noe som også kan smitte over på andre områder. Siden et problem ”løses” ved straff, kan det være fristende å prøve det samme når nye problemer dukker opp (Träskman 1995). Justisdepartementet høringsnotat (2001), *”Om kriminalisering av bruk, erverv og besittelse av dopingmidler”*, illustrer dette. Punkt 7 angir departementets vurderinger. I pkt.7.1.5 er uønskede virkninger av kriminalisering nevnt. Kriminalisering kan medføre at brukerne ikke søker hjelp. Og det kan bli vanskeligere å føre dialog med brukerne. Det var likevel ikke avgjørende: *”Slike innvendinger gjør seg imidlertid også gjeldende ved kriminalisering av bruk av andre stoffer, som for eksempel narkotika”*. Siden narkotikabruk er kriminalisert til tross for slike innvendinger, er tanken at også bruk av dopingmidler kan kriminaliseres. Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4 s.333) gikk, som tidligere nevnt, imot forslaget om å kriminalisere bruk av doping.

Siden bruk av cannabis er straffbart, har myndighetene heller ikke godtatt at det benyttes som legemiddel. Noe som går utover MS-rammede og kreftpasienter. Disse kan ha nytte av cannabis, som gir smertelindring (Williamson og Evans 2000).

11 Oppsummering og konklusjon

11.1 Oppsummering

Kontrollinnsatsen tilskrives æren for at få benytter stoff. På bakgrunn av det som er fremkommet i denne oppgaven kan det hevdes at gode samfunnsforhold er vel så avgjørende. Gode oppvekstvilkår, nettverk og anerkjennelse kan være avgjørende faktorer. Alle må føle at de har en nytteverdi. Stoffmisbruket er ikke det primære problemet. Psykososiale problemer gjør at stoff er løsningen for noen. Skadene skyldes vel så mye kontrollen som stoffet. Stikkord er blandingsmisbruk, overdosedødsfall og sosial isolasjon. Legalisering av bruk kan være et tiltak for å eliminere kontrollskadene, slik at vi kan rette fokuset mot de virkelige problemene; nyrekruttering og stoffskader. Det vil også gjøre det enklere å godta skadereduserende tiltak. Realiteten er at vi bruker store resurser for å sikre at vi ikke har kontroll over stoffene.

11.2 Konklusjon

Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4 s.82) legger i sin generelle drøftelse til grunn at nyttehensynene må overstige straffens skadevirkninger. Hvis ikke, faller straffens berettigelse bort. Det er vanskelig å få øye på nyttehensynene, rent bortsett fra at straff kan ha en viss allmennpreventiv effekt.

Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4 s.79) legger også til grunn at straff skal unngås hvis det samme kan oppnås ved andre midler. Siden straff ikke hjelper brukerne, kan det sannsynligvis oppnås mer ved andre virkemidler. Samtidig er straffens omkostninger, kontrollskadene, omfattende. Det er grunn til å tro at skadevirkningene er større enn nyttevirkingene.

På bakgrunn av det som er kommet frem i denne oppgaven er min konklusjon at narkotikabruk **ikke** bør være straffbart.

12 Referanser

Andenæs, Johs. (1994): Liberalisering av narkotikaloggivningen. Lov og rett nr.10 s.625-628.

Andenæs, Johs. (1996): Straffen som problem. Oslo.

Andenæs, Johs. (1997): Alminnelig strafferett. Oslo.

Aubert, Vilhelm (1954): Om straffens sosiale funksjon. Oslo.

Bentzen, Kjetil (1996): Slaget er ikke tapt. I: Rusmidler og veivalg. Red: Willy Pedersen og Helge Waal. Oslo 1996.

Bergersen Lind, Brit (1974): Narkotikakonflikten: Stoffbruk og myndighetskontroll. Oslo.

Bødal, Kåre (1982): 350 narkoselgere. Oslo.

Christie, Nils (1982): Pinens begrensning. Oslo.

Christie, Nils (1997): "Straffens geografi". I: Nordisk tidsskrift for Kriminalvidenskap, nr.2 1997, s.89-102.

Christie, Nils og Kettil Bruun (2003): Den gode fiende: Narkotikapolitikk i Norden. Oslo.

Ege, Peter (1985): Narkotika set i relation til psykofarmaka og alkohol. I: Narkotika og kontrolpolitik. Rapport fra Seminar arrangert af Nordisk Råd i samarbejde med Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi, Rønne, 22. til 24. april 1985.

Eide, Erling (1999): Rettsøkonomi for offentlig rett.

Eskeland, Ståle (2000): Strafferett. Oslo.

European Parliament 1994: Report of the committee on Civil Liberties and internal Affairs on Drug Policy. Session Documents 25. January 1994 (A3-0018/94).

Fekjær, Hans Olav (2004): Norsk rusproblem: Drankerne som påfører andre skade. Kronikk i Aftenposten 4.september 2004.

Frantzsen, Evy (1997): Narkotikakontroll. I: Kriminologi. Red: Liv Finstad og Cecilie Høigård. Oslo

Frantzsen, Evy (2001): Metadonmakt: Møte mellom narkotikabrukere og norsk metadonpolitikk. Oslo

Frantzsen, Evy (forelesning september 2004): Forelesning i KRIM 2912 – høst 2004 (Rusmidler og ruspolitikk).

Giertsen, Hedda (1994): ”Forebygging av kriminalitet – Altfor bredt og altfor smalt”. I: Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap, nr.3-1994 s.295 til 313.

Giertsen, Hedda (1995): ”Fengselsvesenets skjulte verdimønstre”. I Lov og rett nr.7 s.414-427.

Giertsen, Hedda (forelesning september 2004): Forelesning i KRIM 2912 – høst 2004 (Rusmidler og ruspolitikk).

Gjeldsvik, Roar (2004): Utredning av de samfunnsmessige kostnadene relatert til alkohol. Bergen.

Hauge, Ragnar (1985): Narkotikabegrepet i nasjonalt og internasjonalt perspektiv. I: Narkotika og kontrolpolitikk. Rapport fra Seminar arrangert af Nordisk Råd i samarbejde med Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi, Rønne, 22. til 24. april 1985.

Hauge, Ragnar (1992): ”Norsk narkotikapolitikk: en beskrivelse og vurdering”. I: Narkotikaforebygging mot år 2000. Red: Helge Waal og Anne-Lise Middelthon. Oslo.

Hauge, Ragnar (1996): Straffens begrunnelser. Oslo.

Hauge, Ragnar (2000): ”Har narkotikapolitikken spilt fallitt”. I: Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap nr.3, s.241-245.

Hauge, Ragnar (2001): Kriminalitetens årsaker, Oslo.

Hauge, Ragnar (2003): ”Avkriminalisering av narkotikabruk”. I: Materialisten 2003 nr.1 s.69 til 73.

Hauge, Ragnar og Ingeborg Rossow 2004: Who pays for the drinking? Characteristics of the extent and distribution of social harms from others` drinking I: Addiction, 99, s.1094-1102.

Hov, Jo (1999): Rettergang II: Straffeprosess. Oslo.

Justisdepartementet høringsnotat (2001): Om kriminalisering av bruk, erverv og besittelse av dopingmidler. <http://odin.dep.no/jd/norsk/pub/hoeringsnotater/012101-990228/hov008-bu.html> (Lesedato 23.09.04).

Kolfjord, Ingela (2003): Kvinnors drogbruk och lagbrott: positionella och kontextuella strategier i en våldsrelaterad vardag. Lund.

Lalander, Philip (2003): Hooked on heroin: drugs and drifters in a globalized world. Oxford – New York.

Mathiesen, Thomas (1997): Retten i samfunnet: En innføring i rettssosiologi. Oslo.

Narkotikasituasjonen i Norge 2002: Utgitt av Statens Institutt for rusmiddelforskning (SIRUS). 2003.

Narkotikasituasjonen i Norge 2003: Utgitt av Statens Institutt for rusmiddelforskning (SIRUS). 2004.

NOU 2002:4: Ny straffelov, Straffelovkomisjonens delutredning VII.
Statens forvaltningstjeneste. Oslo.

Olaussen, Leif Petter (2004): Oppklaringsprosenten – en indikator på hva? I: Lov og rett 2004 nr.7-8 s.440-446.

Ot.prp. nr.23 (1983-1984): Om lov om endringer i straffeloven m.v.
(narkotikalovbrudd, ran og heleri)

Ot.prp. nr.90 (2003-2004): Om lov om straff (straffeloven). Tilråding fra Justis- og politidepartementet av 2. juli 2004, godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Bondevik II).

Papendorf, Knut (1995): Forfatningsdomstolens hasjdom. I: Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab 1995 s.50-55.

Politidirektoratet 2004: Halvårsrapport 2004. Seksjon for analyse og forebygging.
Politidirektoratet. http://www.politi.no/publikasjoner/strasak2004_halvar.doc
(lesedato 08.09.04).

Politiets statistikk 2004: Politiets statistikk for perioden fra 7. januar til 14. oktober i nedre del av Oslo sentrum, som inkluderer området fra Bjørvika, Kvadraturen, opp til Egertorget og ned til Storgata og Sentralbanestasjonen.

Rieber-Mohn, Georg Fr. (1996): Dilemmaer i narkotikapolitikken. I: Rusmidler og veivalg. Red.: Willy Pedersen og Helge Waal. Oslo.

Rusmiddeletaten: Oslo Kommune, Rusmiddeletaten.
<http://www.rusmiddeletaten.oslo.kommune.no/default.asp?page=&id=93349>
(Lesedato 12.11.04).

Rusmidler i Norge: Statistikk 02: Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS).
http://www.sirus.no/cwobjekter/RIN_2002_Norsk.pdf (08.09.04)

Sanner, Tore (2004): Barn og passiv røyking:
http://www.helsenett.no/10_3/10_3_s4.html (lesedato 20.10.04).

Slettan, Svein og Toril Marie Øie (2001): Forbrytelse og straff: Innføring i strafferett.
Oslo

Smith-Solbakken, Marie og Else M. Tungland (1997): Narkomiljøet: Økonomi, kultur og avhengighet. Oslo

Statistisk sentralbyrå:

Kilde for tabell 1:

http://www.ssb.no/emner/03/05/a_krim_tab/tab/tab-2003-08-01-04.html

(Lesedato 07.10.04).

Kilde for Tabell 3:

http://www.ssb.no/emner/03/05/a_krim_tab/tab/tab-2004-08-23-27.html

(Lesedato 07.10.04).

Kilde for Tabell 4:

Tall fra 2000: http://www.ssb.no/emner/03/05/nos_kriminal/nos_c739/tab/34.html

(lesedato 07.10.04).

Tall fra 2003: http://www.ssb.no/emner/03/05/a_krim_tab/tab/tab-2004-08-23-34.html

(Lesedato 07.10.04).

St.meld. nr.16 (1996-1997): Narkotikapolitikken. Tilråding fra Sosial- og helsedepartementet av 14. februar 1997, godkjent i statsråd samme dag.

St.meld. nr.22 (2000-20001): Politireform 2000. Tilråding fra Justis- og politidepartementet av 12. januar 2001, godkjent i statsråd samme dag. Se spesielt vedlegg 1.

St.prp. nr.58 (1997-98): Handlingsplan for redusert bruk av rusmiddel (1998-2000) Tilråding fra Sosial- og helsedepartementet av 8. mai 1998, godkjend i statsråd same dagen.

Straffelovkommisjonen (NOU 2002:4): Ny straffelov,

Straffelovkommisjonens delutredning VII. Statens forvaltningstjeneste. Oslo.

Straffelovrådet 1967: Innstilling fra Straffelovrådet om endringer i straffebestemmelse for overtredelser av regler i lovgivningen om narkotika m.v. (Gjengitt i Ot.prp. nr.46, 1967/68).

Sundhedsstyrelsen 1994: Alkohol- og narkotikamisbruget 1993. København.

Tham, Henrik (2003): Narkotikapolitiken og missbrukets utveckling. I: Forskare om narkotikapolitiken. Red: Henrik Tham. Stockholm.

Thorsen, Lotte Rustad (2004): Kriminalisering av fattige: Levekårsundersøkelse blant straffede for narkotikalovbrudd. I: Årsrapport 2003. Institutt for kriminologi og retts sosiologi. <http://www.jus.uio.no/ikrs/arsrapport/arsrapport2003/innhold.html> (Lesedato 11.10.04).

Träskman, Per Ole (1995): "Drakens ägg – Den narkotikarelaterade brottskontrollen".

I: Varning för straff. Om vådan og den nyttiga straffrätten. Red: Dag Victor. Stockholm.

Williamson, Elizabeth M. og Fred J. Evans (2000): "Cannabinoids in Clinical Practice." I: Drugs, nr.60 (6) 2000, s. 1303-1314.

Winsløw, Jacob Hilden (1985): Kriminaliseringens sociale konsekvenser. I: Narkotika og kontrolpolitik. Rapport fra Seminar arrangeret af Nordisk Råd i samarbejde med Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi, Rønne, 22. til 24. april 1985.

Årsmelding Tyrilistiftelsen 2001: Tyrilistiftelsen 2001: Årsmelding for Tyrilistiftelsen med underliggende enheter og virksomheter.

http://www.tyrili.no/arsmeldinger/Tyrilistiftelsen_2001.pdf (Lesedato 03.11.04).

